

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАДИМА ГЕТЬМАНА

Факультет міжнародної економіки і менеджменту
Кафедра європейської економіки і бізнесу

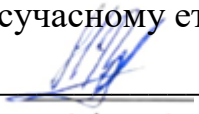
ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНА ПРОГРАМА	Міжнародні економічні відносини
Галузь знань	29 «Міжнародні відносини»
Спеціальність	292 «Міжнародні економічні відносини»

Форма навчання: денна

КВАЛІФІКАЦІЙНА БАКАЛАВРСЬКА РОБОТА

на тему «Світовий ринок військової продукції на сучасному етапі»

здобувача Мазуренко Валентини Русланівни

(підпис)

Науковий керівник: к.е.н., доцент кафедри європейської економіки і бізнесу

Любачівська Р. З.

(підпис)

**Робота допущена до захисту перед екзаменаційною комісією з атестації
здобувачів вищої освіти (ЕК)**

Завідувач кафедри: д.е.н., професор Федірко О. А.

(підпис)

Київ 2025

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАДИМА ГЕТЬМАНА

Факультет міжнародної економіки і менеджменту
Кафедра європейської економіки і бізнесу

ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНА ПРОГРАМА
ГАЛУЗЬ ЗНАНЬ
СПЕЦІАЛЬНІСТЬ

«МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ»
29 Міжнародні відносини
292 Міжнародні економічні відносини

ПОГОДЖЕНО

Керівник проектної групи (гарант)
освітньо-професійної програми

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри

_____ Ткаленко С.І.

_____ Федірко О.А.

«__» _____ 2025 р.

«__» _____ 2025 р.

ІНДИВІДУАЛЬНЕ ЗАВДАННЯ

здобувачу вищої освіти *Мазуренко Валентині Русланівні*

денної форми навчання

на підготовку кваліфікаційної бакалаврської роботи

на тему: «Світовий ринок військової продукції на сучасному етапі»

Тему затверджено наказом ректора Університету від «__» _____ 20__ р. № _____

Кваліфікаційна бакалаврська робота виконується на матеріалах _____

План кваліфікаційної бакалаврської роботи

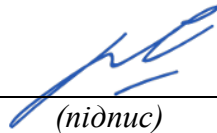
Розділ 1	Теоретико-методичні основи дослідження світового ринку військової продукції <i>(термін подання – до 10 березня)</i>
Розділ 2	Аналіз світового ринку військової продукції на сучасному етапі <i>(термін подання – до 30 березня)</i>
Розділ 3	Перспективи та особливості розвитку військово-промислового комплексу України <i>(термін подання – до 25 квітня)</i>

Об'єкт дослідження:	Світовий ринок військової продукції як частина міжнародної економіки та системи безпеки.
Предмет дослідження:	Економічні, політичні та технологічні чинники, що визначають сучасні особливості функціонування та розвитку світового ринку військової продукції, а також роль України в ньому.
Мета кваліфікаційної бакалаврської роботи:	Комплексна характеристика сучасного стану світового ринку військової продукції, виявлення ключових тенденцій його розвитку та обґрунтування напрямів інтеграції України у глобальні оборонні ланцюги.

Конкретні завдання, які здобувач повинен виконати для досягнення поставленої мети:

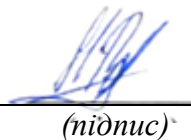
У розділі 1	Визначити сутність, особливості та структуру світового ринку військової продукції; охарактеризувати етапи його еволюції; проаналізувати методологічні підходи до оцінювання конкурентоспроможності країн у військовій сфері.
У розділі 2	Простежити динаміку та визначити регіональні особливості торгівлі військовою продукцією; дослідити вплив збройних конфліктів, санкцій і технологічного прогресу на ринок; оцінити позиції провідних експортерів озброєнь;
У розділі 3	Проаналізувати сучасний стан оборонно-промислового комплексу України, виявити основні досягнення, проблеми та виклики, з якими він стикається в умовах війни; визначити перспективи розвитку оборонно-промислового комплексу України в контексті світових трендів.

**Завдання підготував
науковий керівник**

(підпис)

Р.З. Любачівська
(ініціали, прізвище)

Завдання одержав студент

(підпис)

В.Р. Мазуренко
(ініціали, прізвище)

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна бакалаврська робота містить 57 сторінок, 9 таблиць, 8 рисунків, список використаних джерел з 59 найменувань, додатки.

Світовий ринок військової продукції на сучасному етапі

Об'єктом дослідження є світовий ринок військової продукції як частина міжнародної економіки та системи безпеки.

Предметом дослідження є економічні, політичні та технологічні чинники, що визначають сучасні особливості функціонування та розвитку світового ринку військової продукції, а також роль України в ньому.

Мета кваліфікаційної бакалаврської роботи – комплексна характеристика сучасного стану світового ринку військової продукції, виявлення ключових тенденцій його розвитку та обґрунтування напрямів інтеграції України у глобальні оборонні ланцюги.

Відповідно до поставленої мети були визначені такі *завдання*:

- визначити сутність, особливості та структуру світового ринку військової продукції;
- охарактеризувати етапи його еволюції;
- проаналізувати методологічні підходи до оцінювання конкурентоспроможності країн у військовій сфері;
- простежити динаміку та визначити регіональні особливості торгівлі військовою продукцією;
- дослідити вплив збройних конфліктів, санкцій і технологічного прогресу на ринок;
- оцінити позиції провідних експортерів озброєнь;
- проаналізувати сучасний стан оборонно-промислового комплексу України, виявити основні досягнення, проблеми та виклики, з якими він стикається в умовах війни;
- визначити перспективи розвитку оборонно-промислового комплексу України в контексті світових трендів.

Практичне значення отриманих результатів. Практична цінність проведеного дослідження полягає у формуванні цілісного бачення сучасного ринку військової продукції та його тенденцій. Результати можуть використовуватись у навчальному процесі, підготовці студентських наукових робіт та як аналітична база для подальших досліджень. Отримані під час дослідження дані дають підстави вважати, що Україна має потенціал для розширення своєї присутності на глобальному ринку озброєнь, за умови формування ефективної політики інтеграції у міжнародні виробничі та безпекові структури.

Рік виконання кваліфікаційної бакалаврської роботи: 2025.

Рік захисту роботи: 2025.

Ключові слова: світовий ринок озброєнь, військова продукція, оборонна промисловість, Україна, міжнародна торгівля.

Відгук
про кваліфікаційну бакалаврську роботу здобувача факультету міжнародної
економіки і менеджменту освітньо-професійної програми
«Міжнародні економічні відносини»
Мазуренко Валентини Русланівни

Тема: «Світовий ринок військової продукції на сучасному етапі»

1. Актуальність теми: зумовлена зростаючим значенням оборонного сектору в умовах глобальної нестабільності, збройних конфліктів та перегрупування геополітичних сил. Сучасний світовий ринок військової продукції зазнає суттєвих змін: збільшуються обсяги військових витрат, посилюється конкуренція між провідними виробниками, формуються нові регіональні центри впливу. Водночас держави активно модернізують свої збройні сили, що стимулює попит на інноваційні оборонні технології.

2. Позитивні риси кваліфікаційної бакалаврської роботи: позитивним у роботі є те, що студентка доволі детально проаналізувала методологічні підходи до оцінювання конкурентоспроможності країн у військовій сфері; досліджено вплив збройних конфліктів, санкцій і технологічного прогресу на ринок.

3. Наявність самостійних розробок автора: у роботі визначено сутність, особливості та структуру світового ринку військової продукції; охарактеризовано етапи його еволюції; проаналізовано динаміку та визначити регіональні особливості торгівлі військовою продукцією; проаналізовано сучасний стан оборонно-промислового комплексу України; визначено перспективи розвитку оборонно-промислового комплексу України в контексті світових трендів.

4. Цінність теоретичних висновків та практичних рекомендацій: сформульовані у бакалаврській роботі твердження та висновки можуть бути використані аналітичними центрами оборонно-промислового комплексу для розробки стратегій виходу на зовнішні ринки.

5. Наявність недоліків: робота написана на актуальну тему, суттєвих зауважень не має.

6. Загальна оцінка кваліфікаційної бакалаврської роботи та її допущення до захисту перед ЕК: бакалаврська робота рекомендується до захисту в ДЕК. Оцінка від наукового керівника – 50 балів.

Науковий керівник: доцент кафедри європейської економіки і бізнесу, к.е.н., Любачівська Р.З.

Любачівська Р.З.

«29» травня 2025 р.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ СВІТОВОГО РИНКУ ВІЙСЬКОВОЇ ПРОДУКЦІЇ	6
1.1 Поняття, сутність та класифікація ринку військової продукції	6
1.2 Еволюція та особливості розвитку ринку військової продукції	11
1.3 Методологічні аспекти оцінки конкурентоспроможності країн у військовій сфері	15
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ СВІТОВОГО РИНКУ ВІЙСЬКОВОЇ ПРОДУКЦІЇ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ	20
2.1 Динаміка розвитку світового ринку військової продукції	20
2.2 Вплив міжнародних санкцій та конфліктів на торгівлю військовою продукцією	26
2.3 Аналіз ринку світових виробників та експортерів військової продукції	33
РОЗДІЛ 3. ПЕРСПЕКТИВИ ТА ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ВІЙСЬКОВО-ПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ	38
3.1. Сучасний стан оборонно-промислового комплексу України	38
3.2 Інтеграція України у світовий ринок військової продукції	46
ВИСНОВКИ	55
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	58

ВСТУП

Актуальність теми. Світовий ринок військової продукції є одним з найдинамічніших і водночас найчутливіших сегментів міжнародних економічних відносин. У XXI столітті безпекові виклики значно посилилися: повномасштабне вторгнення росії в Україну, напруження в Азійсько-Тихоокеанському регіоні, нестабільність на Близькому Сході та посилення гонки озброєнь — усе це спричинило безпрецедентне зростання попиту на військову техніку, системи озброєнь та оборонні технології.

Особливої актуальності ця тема набуває для України, яка з 2022 року перебуває у стані повномасштабної збройної агресії. У таких умовах для нашої держави вкрай важливо не лише налагодити ефективну співпрацю з іноземними партнерами в оборонній сфері, а й сформувати власну конкурентоспроможну модель участі у глобальному ринку озброєнь. Розуміння ключових тенденцій розвитку світового ринку військової продукції, структури попиту й пропозиції, а також новітніх технологічних змін є підґрунтям для формування стратегічних рішень у сфері національної безпеки та оборони.

Крім того, вивчення світового ринку озброєнь дозволяє виявити потенціал для розвитку українського оборонно-промислового комплексу, адаптації до міжнародних стандартів, зміцнення експортного потенціалу та інтеграції у коопераційні проєкти з партнерами НАТО та ЄС.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематику світової торгівлі озброєнням висвітлюють у своїх працях такі дослідники, як І. М. Гонак, Р. Г. Ботвінов, І. Г. Бережнюк, І. Г. Ханін, а також міжнародні аналітичні центри — SIPRI, Global Firepower Index, Credit Suisse. Зокрема, Гонак акцентує увагу на класифікації військової продукції, а Ханін — на інтеграції українського ОПК у глобальні процеси. Проте значна частина існуючих досліджень фокусується або на загальній динаміці торгівлі, або на окремих технологічних аспектах, не приділяючи достатньої уваги взаємозв'язку між геополітичними трансформаціями,

санкційними обмеженнями і змінами у структурі попиту та пропозиції. Саме ці аспекти стають предметом поглибленого аналізу у цій роботі.

Мета дослідження. Метою роботи є комплексна характеристика сучасного стану світового ринку військової продукції, виявлення ключових тенденцій його розвитку та обґрунтування напрямів інтеграції України у глобальні оборонні ланцюги.

Завдання дослідження. Поставлена мета призвела до необхідності вирішення наступних завдань:

- визначити сутність, особливості та структуру світового ринку військової продукції;
- охарактеризувати етапи його еволюції;
- проаналізувати методологічні підходи до оцінювання конкурентоспроможності країн у військовій сфері;
- простежити динаміку та визначити регіональні особливості торгівлі військовою продукцією;
- дослідити вплив збройних конфліктів, санкцій і технологічного прогресу на ринок;
- оцінити позиції провідних експортерів озброєнь;
- проаналізувати сучасний стан оборонно-промислового комплексу України, виявити основні досягнення, проблеми та виклики, з якими він стикається в умовах війни;
- визначити перспективи розвитку оборонно-промислового комплексу України в контексті світових трендів.

Об'єктом дослідження виступає світовий ринок військової продукції як частина міжнародної економіки та системи безпеки.

Предметом дослідження є економічні, політичні та технологічні чинники, що визначають сучасні особливості функціонування та розвитку світового ринку військової продукції, а також роль України в ньому.

Методи дослідження. У ході виконання роботи було використано комплекс загальнонаукових і спеціальних методів. Метод аналізу і синтезу застосовано для

опрацювання теоретичних підходів до визначення сутності світового ринку військової продукції, історичний метод — для вивчення етапів його еволюції. Порівняльний аналіз використано для зіставлення оборонних витрат, структури експорту й конкурентних позицій країн. Системний підхід дозволив розглядати ринок як складну економіко-політичну систему, а графічний і статистичний методи — для візуалізації динаміки ключових показників і регіональних особливостей.

Апробація результатів дослідження. Окремі положення і результати дослідження доповідалися на 92-й студентській науковій конференції «Інноваційні рішення для відродження України у глобальній парадигмі конкурентоспроможності».

Публікації. Окремі результати дослідження знайшли відображення в тезах доповіді наукової конференції: «Інтеграція українського ОПК у світовий ринок військової продукції: виклики та можливості».

Інформаційну базу дослідження становлять наукові праці вітчизняних та зарубіжних авторів, зокрема І.М. Гонака, Р.Г. Ботвінова, І.Г. Бережнюка, І.Г. Ханіна, В.С. Михайлова, В.В. Єфімової, а також аналітичні матеріали міжнародних організацій, таких як SIPRI та НАТО. Використано статистичні дані з офіційних джерел (CIA World Factbook, ООН, Світовий банк), а також звіти урядових і незалежних дослідницьких інституцій щодо військових витрат, експорту озброєнь та мілітаризації країн світу.

Структура роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ СВІТОВОГО РИНКУ ВІЙСЬКОВОЇ ПРОДУКЦІЇ

1.1 Поняття, сутність та класифікація ринку військової продукції

Одним із важливих елементів усього комплексу міжнародних економічних відносин є світовий ринок військової продукції. Торгівля зброєю, а також рівень озброєння держави часто визначають не лише військово-політичне становище кожної окремої країни, а й здатні впливати загалом на її зовнішньополітичний курс.

У прагненні до світового чи регіонального лідерства кожна держава змушена створювати власну систему захисту, що передбачає розробку або придбання необхідного озброєння. Водночас саме рівень економічного, технологічного та соціально-інтелектуального розвитку країни і визначає її спроможність до виробництва та постачання зброї. У результаті ті, хто має можливість виготовляти озброєння, знаходять зацікавлених у його придбанні. Ба більше, надмірне виробництво зброї нерідко спонукає уряди до її реалізації. У такий спосіб формується взаємозв'язок між військовою промисловістю, експортом озброєнь та міжнародними відносинами.

У ХХІ столітті під впливом низки політичних та економічних обставин особливої актуальності набула військово-технічна співпраця, оскільки у світі відбуваються серйозні трансформації, змінюються баланси сил та система безпеки, з'являються нові геополітичні гравці тощо.

Ринок озброєння істотно відрізняється від торгівлі звичайними товарами і послугами, насамперед через тісний зв'язок із як зовнішньополітичними, так і внутрішніми державними процесами. Його функціонування базується на загальній логіці економічного обігу продукції: від підприємств оборонного сектору до кінцевих користувачів. Основними споживачами виступають збройні сили країн,

офіційні воєнізовані структури, а іноді й нелегальні або парамілітарні організації. У більшості випадків між виробниками та кінцевими покупцями діють посередники — компанії, що займаються імпортом та експортом, і забезпечують укладення та виконання контрактів.

У міжнародній практиці ринок військової продукції зазвичай називають «ринком зброї» або «ринком озброєнь і військової техніки». Найбільш широким терміном, що охоплює всі види продукції, які офіційно реалізуються на цьому ринку, є «продукція військового, подвійного і спеціального призначення» (ПДС). Для кращого розуміння основного змісту роботи пропонуємо розглянути саме визначення поняття «світовий ринок військової продукції».

У статті «Дослідження особливостей економічного суперництва на світових ринках зброї: світ і Україна» Гонака І. М. наведено наступне трактування світового ринку зброї: «визначення характеризує реалізацію на зовнішніх ринках озброєння, товарів подвійного призначення, транспортних засобів військового призначення (гвинтокрилів, літаків, кораблів, катерів, танків, БМП, БТРів тощо), бойових ракет, комплектуючих та електронних систем до вище озвучених товарних груп, а також боєприпасів, вибухових речовин та матеріалів, сировини і обладнання, пов'язаних з проєктуванням, створенням та використанням озброєння» [1, с.248].

Робота «Сучасний стан світової торгівлі зброєю» Ботвінова Р. Г., Бережнюка І. Г., Богородицької Г. Є. містить трохи інше твердження: «це сукупність товарно-грошових відносин, як результат купівлі продажу озброєння, військової техніки, військових технологій, технологій подвійного та спеціального призначення, після продажного обслуговування» [3].

Для більш повного огляду наведемо трактування Ханіна І. Г. із його статті «Реалізація експортного потенціалу військово-промислового комплексу України у контексті змін світового ринку озброєнь»: «дефініція «світовий ринок озброєнь» зазвичай вживається в узагальнюючому сенсі і позначає сферу обігу (купівлі-продажу на відповідному рівні) зброї, боєприпасів, військової і спеціальної техніки (літаки, кораблі, інші транспортні засоби), бойових ракет, вибухових речовин, спеціальних комплектуючих і електронних систем, а також матеріалів та

обладнання, призначених для розроблення, виробництва та використання зброї» [4].

Визначення Гонака І. М. є деталізованим, але перевантаженим переліком товарів, тоді як Ботвінов Р. Г. та ін. роблять акцент на товарно-грошових відносинах, хоча їхнє визначення дещо узагальнене. Ханін І. Г. пропонує комплексний підхід, поєднуючи перелік продукції та сферу її обігу. На нашу думку, найкраще визначення повинно містити як складові ринку (озброєння, техніку, технології), так і його економічний та геополітичний аспекти, але без надмірної деталізації.

Світовий ринок озброєнь охоплює широкий спектр військової техніки, яка використовується для забезпечення обороноздатності держав. Сюди відносяться як традиційні види зброї, так і сучасні високотехнологічні розробки. На рис. 1.1 приведені основні види озброєнь, військової та спеціальної техніки (ОіВТ).

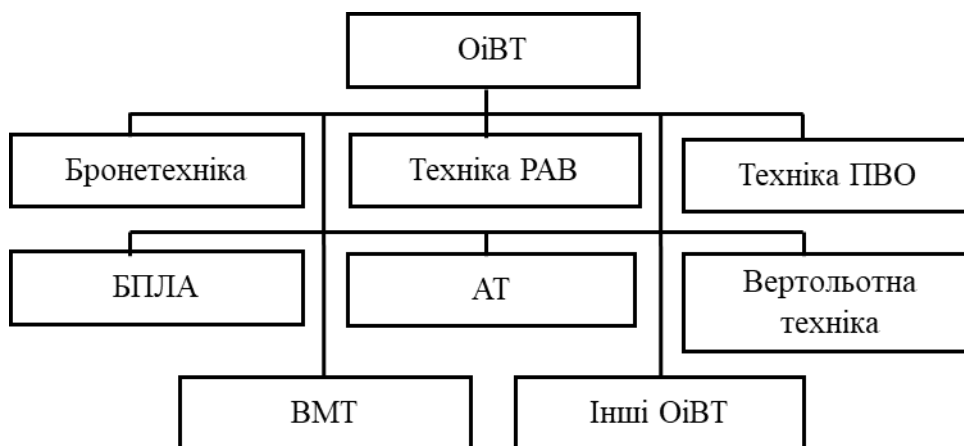

Рис. 1.1 – Види озброєнь і військової техніки

Джерело: складено автором на основі [2]

Для кращого розуміння класифікації військової техніки та озброєнь наведемо короткий опис основних категорій, що можуть складати арсенал сучасних збройних сил будь-якої країни:

1. Бронетехніка – включає танки, бойові броньовані машини та бронеавтомобілі, призначені для безпечного транспортування військових та нанесення ударів у бойових умовах.

2. Техніка РАВ (ракетно-артилерійського озброєння) – містить протитанкові ракетні комплекси (ПТРК) та міномети, які використовуються для ураження броньованих цілей і позицій противника на середніх і великих відстанях.

3. Техніка ППО (протиповітряної оборони) – охоплює зенітно-ракетні системи (ЗРС), зенітно-артилерійські установки та переносні зенітно-ракетні комплекси (ПЗРК), що забезпечують захист від повітряних загроз.

4. Безпілотні літальні апарати (БПЛА) – включають безпілотні дрони, які виконують розвідувальні, ударні та спостережні функції.

5. Авіаційна техніка (АТ) – охоплює літаки-заправники, винищувачі, бомбардувальники, військово-транспортні літаки та розвідувальні літаки, які використовуються для повітряного контролю, підтримки наземних військ та стратегічних операцій.

6. Вертольотна техніка – включає бойові та транспортні вертольоти, що використовуються для повітряної підтримки, евакуації та доставки військових підрозділів.

7. Військово-морська техніка (ВМТ) – містить підводні човни, військові кораблі (ВК) та катери, що забезпечують морську оборону та проведення операцій на воді.

8. Інші ОіВТ – додаткові види озброєння та техніки, які не підпадають під основні категорії, але відіграють важливу роль у військових операціях.

Щоб краще зрозуміти структуру та специфіку світового ринку військової продукції, доцільно здійснити його поділ на окремі категорії за ключовими ознаками. Такий підхід дозволяє більш глибоко проаналізувати особливості кожного сегмента ринку, визначити тенденції попиту та пропозиції, а також виявити потенційні напрями для подальшого розвитку. Класифікація дає змогу систематизувати інформацію про різні типи озброєнь, напрями постачання, рівень технологічного розвитку, географію розповсюдження та інші важливі характеристики. У таблиці 1.2 представлено основні критерії класифікації військової техніки та озброєнь, що використовуються для аналітики й оцінки ринку на глобальному рівні.

Таблиця 1.2 – Класифікація світового ринку військової продукції

Категорія	Підкатегорії	Опис
Типи військової техніки	Високомобільні машини, стрілецька зброя, важке озброєння та ракети, безпілотні апарати, системи зв'язку, морські флоти, авіація, підводні човни, тренувальні та симуляційні системи	Кожен тип має своє призначення та технічні характеристики, впливає на мобільність, вогневу міць і стратегічні можливості армій
Продажні канали	Армія, повітряні сили, військово-морські сили, науково-дослідні установи	Визначають напрямки реалізації військової продукції, залежно від потреб держав та оборонних контрактів
Калібр	Малий, середній, великий	Визначає потужність та призначення зброї, впливає на її мобільність і ефективність
Платформа	Повітряна, наземна, морська	Відображає сферу використання військової техніки: авіація, бронетехніка, кораблі та підводні човни
Географія	Північна Америка, Європа, Азійсько-Тихоокеанський регіон, Латинська Америка, Близький Схід та Африка	Основні регіони розповсюдження та виробництва військової продукції
Летальність	Летальна, нелетальна	Визначає вплив на ціль: смертельна зброя чи засоби контролю натовпу
Тип боєприпасів	Кулі, авіаційні бомби, гранати	Впливає на дальність, руйнівну силу та спосіб використання
Стадія впровадження	Дослідницька, випробувальна, серійне виробництво, експлуатація	Описує цикл життя військової техніки від розробки до бойового застосування
Технологічний рівень	Традиційна, сучасна, високотехнологічна	Визначає рівень інноваційності та використання новітніх матеріалів і технологій

Джерело: складено автором на основі [6, 7, 8]

Отже, світовий ринок військової продукції є важливим елементом міжнародних економічних відносин, адже впливає на військово-політичну ситуацію та зовнішньополітичний курс держав. Його складна структура включає виробників, посередників та кінцевих споживачів, серед яких здебільшого національні збройні сили. Ринок зброї суттєво відрізняється від торгівлі цивільними товарами через стратегічне значення продукції, її контрольованість та вплив на безпеку. Класифікація військової продукції здійснюється за різними критеріями, зокрема типом озброєнь, каналами продажу, географічним розподілом та стадіями впровадження. У сучасних умовах ринок військової техніки

залишається динамічним через геополітичні зміни, постійний розвиток технологій та зміну балансу сил у світі.

1.2 Еволюція та особливості розвитку ринку військової продукції

У сучасному світі, де безпекові виклики постають дедалі гостріше, а повномасштабні війни знову стали реальністю, питання розвитку ринку військової продукції набуває особливої актуальності. Повномасштабне вторгнення росії в Україну, загроза ескалації в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні, нестабільність на Близькому Сході — усе це спричинило суттєве поживлення попиту на озброєння, посилення міжнародної кооперації в оборонній сфері та зростання оборонних бюджетів у багатьох країнах.

На цьому тлі стає очевидним, що ринок військової продукції — це не лише про торгівлю зброєю, а про ширші процеси, що охоплюють технологічні інновації, трансформацію воєнних доктрин, формування нових альянсів та перегляд стратегій національної безпеки. Вивчення його еволюції дозволяє краще зрозуміти, як змінюється світ під впливом воєнних загроз і як адаптується до них промисловість, політика та міжнародні інституції.

Саме тому аналіз етапів розвитку світового ринку озброєнь є важливою складовою дослідження, що дозволяє простежити ключові тенденції, оцінити зміну пріоритетів у виробництві та закупівлях військової техніки, а також виявити закономірності, що формують сучасну структуру цієї сфери. У межах цього підpunkту буде розглянута еволюція ринку озброєнь відповідно до класифікації, запропонованої Ботвіновим Р., Бережнюком І. та Богородицькою Г. [3], які окреслили основні історичні етапи та їхні характерні особливості.

Перший етап (кінець XIX – початок XX століття, до початку Першої світової війни) ознаменувався початком формування національних оборонних індустрій та становленням основ світового ринку зброї. У цей період уряди провідних держав

почали активно вкладати кошти в розробку новітніх видів озброєнь, що призвело до зростання потужностей з виробництва зброї та створення перших великих оборонних заводів. Важливу роль почала відігравати професійна підготовка працівників для військових підприємств, що сприяло поступовому формуванню професійного ядра оборонної галузі. Саме в цей час стає очевидною залежність між науковим розвитком і військовою сферою, а оборонна промисловість починає впливати на економіку не менш, ніж традиційні галузі.

Другий етап (період між Першою та Другою світовими війнами) був позначений масштабним нарощуванням військового потенціалу. Держави почали створювати централізовані структури для управління оборонною галуззю, що дозволило ефективно координувати випуск військової техніки. Активізація приватного сектору також відіграла значну роль — на ринку з'являлися великі приватні оборонні корпорації. Усе це відбувалося на тлі глобального політичного напруження та перегрупування сил перед новим конфліктом. Наприклад, у 1918 році частка військового виробництва в загальному промисловому виробництві досягла 75% у Франції, 65% у Великій Британії та 40% у США [3]. Цей етап показав, як швидко озброєння перетворюється з засобу оборони на інструмент політичного тиску та економічного впливу.

Третій етап (1950-ті – 2000-ні роки) відзначався глобальною конфронтацією між наддержавами, а також переходом військового виробництва до нових технологічних рівнів. «Холодна війна» змусила США та СРСР інвестувати величезні ресурси в розробку високотехнологічної зброї. Зростаюча роль ядерного озброєння, розвиток космічних програм, появи новітніх засобів зв'язку та керування зробили оборонну галузь одним із рушіїв науково-технічного прогресу. У цей період ринок озброєнь став глобальним і вперше набув рис високотехнологічного, що суттєво підвищило його вплив на інші сфери — від освіти до цивільної промисловості.

Четвертий етап (початок XXI століття – дотепер) демонструє радикальні зміни у принципах ведення війни та організації оборонної промисловості. Світ входить у цифрову епоху, де традиційні форми збройного протистояння

доповнюються кіберопераціями, використанням дронів, штучного інтелекту та автономних бойових систем. Суттєво змінюються військово-політичні союзи, активізується транснаціональне співробітництво, а оборонна галузь стає ще більш інтегрованою в глобальну економіку. Ми спостерігаємо, як зброя майбутнього вже сьогодні змінює доктрину оборони, а технічна перевага дедалі частіше визначає успіх на полі бою.

Дійсно, після закінчення холодної війни оборонна промисловість опинилася на роздоріжжі. Раніше більшість країн вважали, що мати власні заводи для виробництва зброї – це важливий елемент безпеки. Це дозволяло їм швидко реагувати на можливі загрози без необхідності перепрофільовувати інші підприємства, наприклад, автомобільні заводи. Під час холодної війни напрямок загрози був зрозумілим, що спрощувало планування та фінансування військових програм.

Однак після падіння Берлінської стіни у 1989 році ситуація у світі почала змінюватися. З 1989 по 1996 рік витрати на оборону зменшилися приблизно на третину. Військові конфлікти ставали менш передбачуваними, тому замість накопичення великої кількості традиційної зброї країни почали розвивати нові технології – більш точну та мобільну військову техніку. Щоб зменшити фінансові ризики, уряди та компанії почали об'єднувати зусилля та створювати спільні проекти [10].

На початку XXI століття стало очевидним, що традиційна модель ведення війни змінюється. США та країни НАТО почали готуватися не до глобального конфлікту між наддержавами, а до боротьби з тероризмом, локальними повстаннями та асиметричними загрозами. Це викликало попит на розвідувальні, комунікаційні та цифрові технології, які дозволяють ефективніше контролювати бойові операції та забезпечувати національну безпеку.

Водночас відбувся радикальний зсув у співвідношенні між цивільними та військовими технологіями. Якщо впродовж більшої частини XX століття військові розробки випереджали цивільний сектор, то наприкінці 1990-х ситуація змінилася: затримки у впровадженні озброєння призводили до того, що нові військові системи

ставали застарілими ще до моменту їхнього введення в експлуатацію. У результаті оборонні підприємства почали активно впроваджувати технології, розроблені в цивільному секторі – від телекомунікацій до штучного інтелекту [10, 11].

Також змінилася структура військового виробництва. Якщо раніше країни прагнули самостійно забезпечувати власні армії всім необхідним, то зі зростанням вартості оборонних програм вони почали активніше співпрацювати в міжнародних проєктах. Це сприяло утворенню багатонаціональних консорціумів і зміні підходів до постачання компонентів та готової продукції. У той час як у США переважав процес об'єднання великих компаній, Європа зробила більшу ставку на міжнародне співробітництво.

Ще одним важливим трендом стало зростання ринку військових послуг. Держави дедалі частіше залучали приватні компанії до виконання завдань, які раніше були суто військовими. Це особливо помітно в конфліктах початку ХХІ століття, таких як війни в Іраку та Афганістані, де приватні підрядники відповідали за логістику, безпеку та навіть бойові операції [10].

За останнє десятиліття усі ці тенденції ще більше посилилися під впливом нових геополітичних викликів. Війна в Україні, напруженість у відносинах між Китаєм і США, ситуація на Близькому Сході спричинили зростання попиту на сучасні військові технології. Багато країн значно збільшили свої оборонні бюджети та наразі зосереджують свою увагу саме на високоточній зброї, системах ППО, БПЛА та засобах РЕБ.

Важливим фактором зростання та «еволюції» ринку став подальший розвиток технологій, який вплинув і на виробництво озброєнь (штучний інтелект, автоматизовані бойові системи та кіберзброя). Активне використання дронів під час війни в Україні стало підтвердженням того, що майбутнє військових конфліктів буде дедалі більше залежати від безпілотних і роботизованих систем.

Зростання напруженості між країнами також змусило уряди переглянути логістику постачання озброєнь. Держави, які раніше значною мірою покладалися на імпорт військової техніки, почали розвивати власні виробничі потужності. Наприклад, європейські країни та США збільшили випуск боєприпасів, щоб

забезпечити безперервне постачання в умовах тривалих конфліктів. Також продовжує розширюватися міжнародна військова співпраця, створюються нові спільні оборонні проєкти і військові альянси.

Отже, ринок військової продукції за останні десятиліття суттєво змінився під впливом політичних, економічних та технологічних факторів. Після завершення холодної війни військові витрати скоротилися, але згодом нові загрози (тероризм і кібератаки) знову актуалізували потребу в розвитку оборонних технологій. Окрім цього, ми бачимо зростання ролі цивільного сектору у військовій сфері, міжнародної співпраці та приватних компаній, що беруть участь у виробництві озброєння та наданні військових послуг. Усе це свідчить про те, що ринок військової продукції стає все більш глобалізованим, високотехнологічним і стратегічно важливим.

1.3 Методологічні аспекти оцінки конкурентоспроможності країн у військовій сфері

У сучасному світі боротьба за світове або регіональне лідерство змушує кожну країну створювати власну систему захисту. Для цього необхідно мати сучасне озброєння, яке можна або виробляти самостійно, або купувати в інших державах. Проте рівень економічного розвитку, технологій та наукового потенціалу різних країн сильно відрізняється. Через те, одні країни можуть виготовляти й експортувати військову техніку, тоді як інші змушені її в основному купувати. Усе це призводить до створення глобального ринку озброєнь, де попит і пропозиція напряму впливають на військову силу держав. Згодом така торгівля стає регулярною, і країни поступово перетворюються на важливих гравців у сфері військових поставок.

У цьому контексті оцінка конкурентоспроможності держав у військовій сфері є не лише питанням обороноздатності, а й важливим фактором міжнародних

відносин. Дослідження військово-промислового потенціалу країни дозволяє зрозуміти її технологічний рівень, можливості для експорту та стратегічну роль у сфері безпеки. Високий рівень розвитку оборонної промисловості може зміцнити позиції держави на міжнародній арені, сприяти укладанню партнерств і розширенню впливу в глобальних безпекових структурах. Крім того, ефективна військово-промислова політика сприяє інноваційному розвитку економіки, створенню нових робочих місць і зменшенню залежності від зовнішніх постачальників.

Для початку варто розглянути саме поняття конкурентоспроможності, яке є досить широким та складним. Коли термін лише набув свого поширення наприкінці ХХ століття, то він асоціювався передусім зі зниженням витрат на робочу силу та заходами, що допомагали компаніям збільшувати ринкову частку. Однак пізніше увага змістилася на роль продуктивності, інновацій та довгострокового економічного розвитку як ключових чинників конкурентоспроможності.

Відомий американський економіст, Майкл Портер, надав таке визначення поняття: «конкурентоспроможність – властивість товару, послуги, суб'єкта ринкових відносин виступати на ринку на рівні з аналогічними товарами, послугами або конкуруючими суб'єктами ринкових відносин, що присутні на ринку» [12]. Згідно з роботою Піддубного І. О. та Піддубної А. І. «Управління міжнародною конкурентоспроможністю підприємства», то конкурентоспроможність – це «потенціальна чи реалізована здатність економічного суб'єкта до функціонування у релевантному зовнішньому середовищі, що ґрунтується на конкурентних перевагах і відображає його позицію відносно конкурентів» [13].

Щоб зрозуміти, звідки виникає поняття «конкурентоспроможність країни», необхідно звернутися до класифікації конкурентоспроможності, що часто зустрічається в економічній літературі (рис. 1.3).

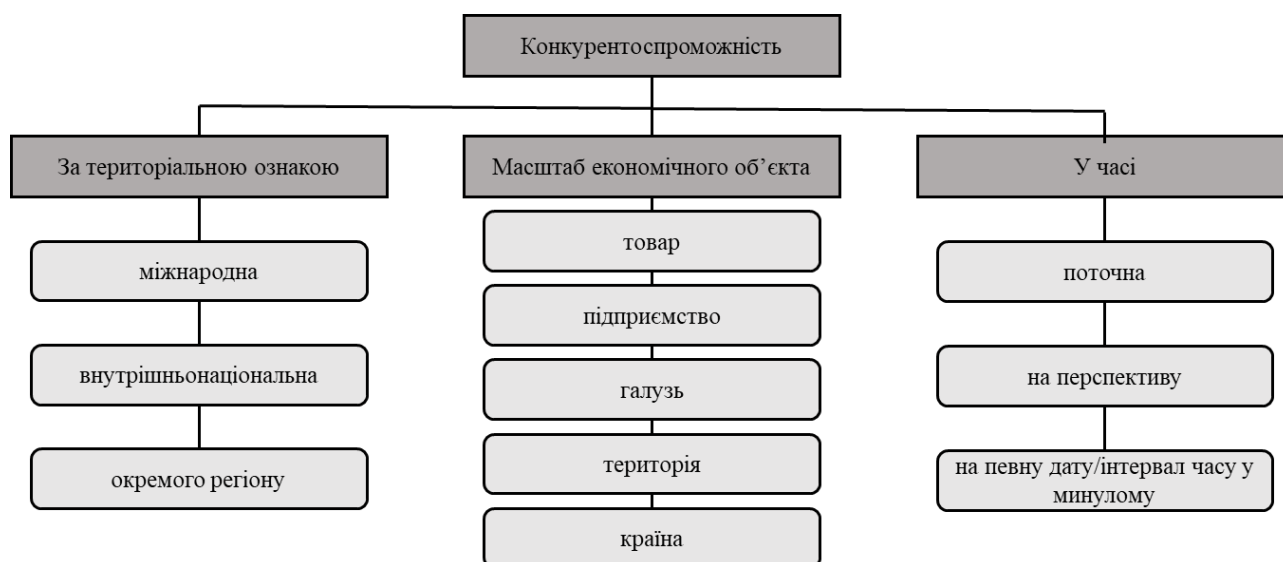

Рис. 1.3 - Класифікація поняття конкурентоспроможності [16]

Відштовхуючись від визначень, наведених вище, можемо припустити, що конкурентоспроможність країни – це її спроможність конкурувати з іншими країнами завдяки власним особливостям та/або унікальним рисам. Рівень конкурентоспроможності може визначатися за різноманітними методиками, тому далі зосередимося на дослідження саме військової сфери.

Відповідно до підходів, запропонованих М. Портером та іншими економістами, конкурентоспроможність країни у військовій сфері можна трактувати як її здатність ефективно змагатися з іншими державами у виробництві військової техніки, експорті озброєння та розвитку власних оборонних технологій. Високий рівень військової конкурентоспроможності свідчить не лише про технологічну розвиненість, а й про стратегічну автономність держави. Така здатність також сприяє зміцненню геополітичного впливу країни та її позицій на міжнародній арені.

Оцінка конкурентоспроможності країни у військовій сфері потребує комплексного підходу, який охоплює різні аспекти – від економічного потенціалу до геополітичного впливу (табл. 1.4). Для цього використовуються різні методологічні підходи, кожен із яких дозволяє розглянути військову міць держави з певного ракурсу.

Таблиця 1.4 - Підходи до визначення конкурентоспроможності у військовій сфері

Підхід	Можливі критерії оцінки
Економічний	Витрати на оборону у відсотках до ВВП, інвестиції у військово-промисловий комплекс, обсяги виробництва та експорту озброєння.
Технологічний	Рівень інновацій, наявність передових технологій, розвиток дослідницьких центрів, співпраця з приватними технологічними компаніями.
Стратегічний	Місце країни у військових альянсах, здатність до модернізації озброєння, рівень військової співпраці з партнерами.
Соціальний	Кадровий потенціал у сфері оборонної промисловості, рівень освіти та кваліфікації спеціалістів у військовій та інженерній сферах.
Геополітичний	Вплив країни на міжнародні військові процеси, рівень залежності від імпорту озброєнь, участь у міжнародних конфліктах або миротворчих операціях.

Джерело: складено автором на основі [15]

Окрім того, згідно з дослідженням Михайлова В. С. та Єфімової В. В. «Рейтингові оцінки у військовій сфері: методологія і практика» [17] для оцінки військової конкурентоспроможності країн також використовуються міжнародні рейтинги, аналітичні бази даних і спеціалізовані індекси.

Одним із головних показників є Індекс глобальної військової сили (Global Firepower Index), який враховує понад 50 факторів, серед яких чисельність армії, військовий бюджет, технічне оснащення, доступ до ресурсів та логістичні можливості. Важливим фактором є також обсяг військових витрат, що аналізується Стокгольмським міжнародним інститутом дослідження проблем миру (SIPRI) і відображає рівень фінансування оборонної сфери. Ще одним показником конкурентоспроможності є експорт та імпорт озброєнь, що свідчить про здатність країни виробляти і постачати військову техніку на міжнародний ринок.

Аналіз військової конкурентоспроможності ґрунтується на даних міжнародних організацій та аналітичних центрів. Наприклад, SIPRI збирає детальну інформацію про військові бюджети, виробництво та торгівлю зброєю у понад 170 країнах світу. Довідник від ЦРУ - CIA World Factbook - містить актуальні дані про військову інфраструктуру, економіку та демографію різних країн. Оцінку рівня мілітаризації проводить Global Militarization Index (GMI), який розраховується Міжнародним центром конверсії у Бонні. Він аналізує співвідношення військових витрат до ВВП, чисельність армії та забезпеченість

військовою технікою. Також аналітики Credit Suisse розробляють рейтинги військової потужності, оцінюючи країни за кількістю бойової техніки, особового складу та рівнем боєготовності армії.

Попри популярність міжнародних рейтингів, що оцінюють військову силу держав, їхня методологія має обмеження. Зазвичай такі рейтинги базуються на кількісних показниках, як чисельність армії, кількість техніки та витрати на оборону, тоді як якісні параметри часто залишаються поза увагою. Наприклад, моральний стан, ефективність командування та бойовий досвід є важливими, але складними для вимірювання. Війна в Україні показала, що навіть армії з нижчими показниками можуть демонструвати високу стійкість і результативність. Тому оцінки міжнародних індексів варто розглядати як частину ширшого аналізу, що включає експертні висновки і реальні результати бойових дій.

Варто розуміти, що оцінка військової конкурентоспроможності є складним завданням, адже доступ до необхідних даних значною мірою обмежений. Більшість інформації про військові розробки, оборонні бюджети, технологічні досягнення та реальні бойові можливості армій залишається засекреченою через міркування національної безпеки, тому часто доводиться покладатися на непрямі показники, оцінки експертів та відкриті статистичні джерела, які не відображають реальний стан справ.

Отже, оцінка конкурентоспроможності країн у військовій сфері базується на аналізі цілої низки різноманітних факторів. Також для цього використовуються різні методологічні підходи, міжнародні рейтинги та інформація з аналітичних центрів. Основними критеріями військової конкурентоспроможності держави можна назвати рівень військових витрат, розвиток оборонних технологій і здатність країни забезпечувати власну безпеку. Головною проблемою для оцінювання є обмежений доступ до інформації, що значно ускладнює повну та об'єктивну оцінку військової потужності держав.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ СВІТОВОГО РИНКУ ВІЙСЬКОВОЇ ПРОДУКЦІЇ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

2.1 Динаміка розвитку світового ринку військової продукції

Світовий ринок військової продукції є досить динамічним середовищем, проте детальний аналіз його динаміки дозволяє виявити певні тенденції. З початку ХХІ століття ми можемо спостерігати постійне зростання обсягів експорту та імпорту зброї, що може пояснюватися побоюваннями нових військових загроз та бажанням протистояти ним.

Збільшення кількості військових конфліктів по всьому світу, дефіцит ресурсів та нестабільна політична ситуація сприяють активному розвитку ринку зброї та боєприпасів. Зрозуміло, що зміцнення обороноздатності стає пріоритетним завданням для багатьох країн, які прагнуть захистити свою територіальну цілісність і забезпечити національну безпеку.

Згідно з дослідженнями SIPRI, міжнародні поставки основних видів озброєння у 2019–2023 роках скоротилися на 3,3% у порівнянні з періодом 2014–2018 років, проте залишалися на 3,2% вищими, ніж у 2009–2013 роках (див. рис. 2.1). Хоча сучасні обсяги експорту зброї є одними з найзначніших за останні десятиліття, вони все ще приблизно на 35% нижчі за рівень, зафіксований у період Холодної війни [18]. Ця тенденція свідчить про зміну структури попиту на озброєння, зокрема про зростання інтересу до високоточних, мобільних і технологічно досконалих систем. Крім того, збільшується роль регіональних виробників, які прагнуть зменшити залежність від глобальних постачальників і розвивати власний оборонно-промисловий потенціал. У цьому контексті конкуренція на світовому ринку озброєнь набуває нового характеру, де важливу роль відіграють інновації, партнерства та локалізація виробництва.

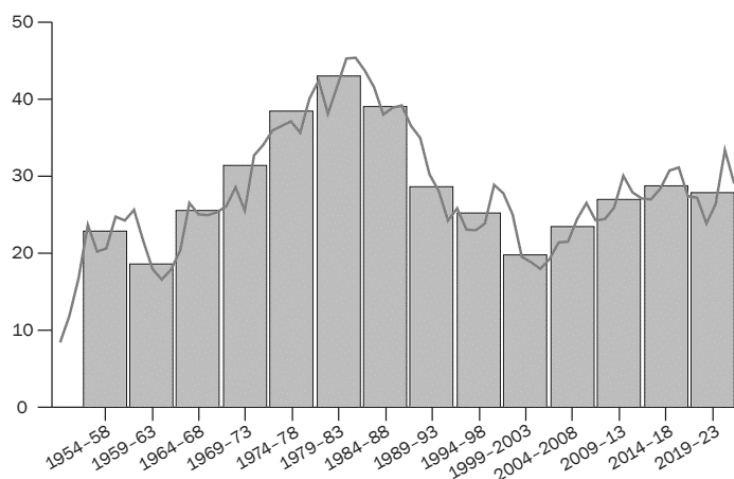

Рис. 2.1 – Тенденції поставок основних озброєнь у 1954-2023 рр., млрд дол. США [18]

З наведеного рисунку ми бачимо, що геополітична нестабільність значно впливає на попит на військову продукцію. Серед найбільш значимих протистоянь можна назвати суперечки в Південно-Китайському морі, що призвели до нарощування військового потенціалу такими країнами, як Китай, США та іншими державами згаданого регіону. Також війна між росією та Україною загострила ситуацію в Східній Європі та змусила обидві сторони збільшити військові витрати, закуповувати передове озброєння, розширювати війська та модернізувати свою військову інфраструктуру. Крім того, збройне протистояння між Ізраїлем і сектором Газа, що спричинило новий виток напруженості на Близькому Сході.

У 2023 році глобальні витрати на оборону зросли дев'ятий рік поспіль, перевищивши 2,4 трлн дол. США. У табл. 2.2 ми можемо простежити, як змінювалися військові витрати у ключових регіонах світу впродовж останніх п'яти років.

Таблиця 2.2 – Світові військові витрати у період 2019-2023 рр., млрд дол. США

Рік	Регіон				
	Африка	Америка	Азія та Океанія	Європа	Близький Схід
2019	41,2	815	523	356	N/A
2020	43,2	853	528	378	N/A
2021	39,7	883	586	418	186

продовження таблиці 2.2

1	2	3	4	5	6
2022	39,4	961	575	480	184
2023	51,6	1009	595	588	200

Джерело: складено автором на основі [18-22]

Важливо відзначити, що протягом 2019–2023 років витрати на оборону зросли в усіх регіонах, але особливо помітна динаміка в Європі, де витрати збільшилися майже на 65% за п'ять років, що напряму пов'язано з повномасштабною війною в Україні. Суттєве зростання також відбулося в Азії, що свідчить про нарощування військового потенціалу в регіоні через зростаючу конкуренцію між Китаєм, США та їх союзниками. Загалом, зростання оборонних бюджетів можна пояснити трансформацією системи міжнародної безпеки, де пріоритет зміщується в бік мілітаризації та нарощування сили як головного інструмента стримування.

Як наслідок, частка оборонних витрат у світовому ВВП зростає до 2,3% (див. рис. 2.3). Держави в середньому спрямовували 6,9% своїх бюджетів на армію, що еквівалентно приблизно 306 дол. США на кожного жителя планети [18].

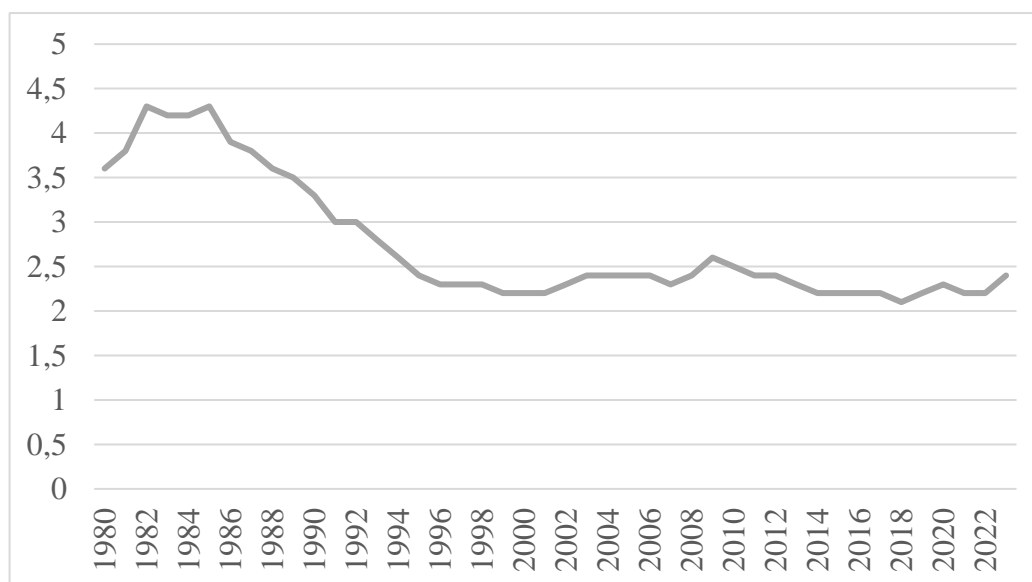

Рис. 2.3 - Світові військові витрати у відсотках до ВВП [25]

Загалом, обсяг світового оборонного бюджету у 2023 році оцінювався приблизно у 2004,7 млрд дол. США, а до 2028 року очікується його зростання до

2546,9 млрд дол. США. Середньорічний темп приросту за цей період становитиме 4,90% [27]. Така динаміка свідчить про безперервне збільшення витрат на оборону, що пояснюється прагненням країн посилити національну безпеку, модернізувати військові технології та адаптуватися до нових викликів і загроз.

У 2023 році країни-члени НАТО продовжили нарощувати оборонні бюджети, реагуючи на ескалацію воєнних загроз і необхідність посилення колективної безпеки (див. рис. 2.4). Загальні витрати Сполучених Штатів залишилися стабільними — близько 704 млрд дол. США, що свідчить про збереження стратегічного лідерства у військовій сфері. Натомість більш динамічне зростання спостерігається серед європейських союзників та Канади: їхні витрати зросли з 334 млрд у 2022 році до 365 млрд дол. США у 2023-му, що становить приріст приблизно на 9,3%. Це свідчить про зростаючу роль європейських держав у забезпеченні обороноздатності Альянсу та прагнення зменшити залежність від США. Водночас подальше зростання може наштовхнутися на фінансові обмеження та суспільну втому від тривалого воєнного протистояння.

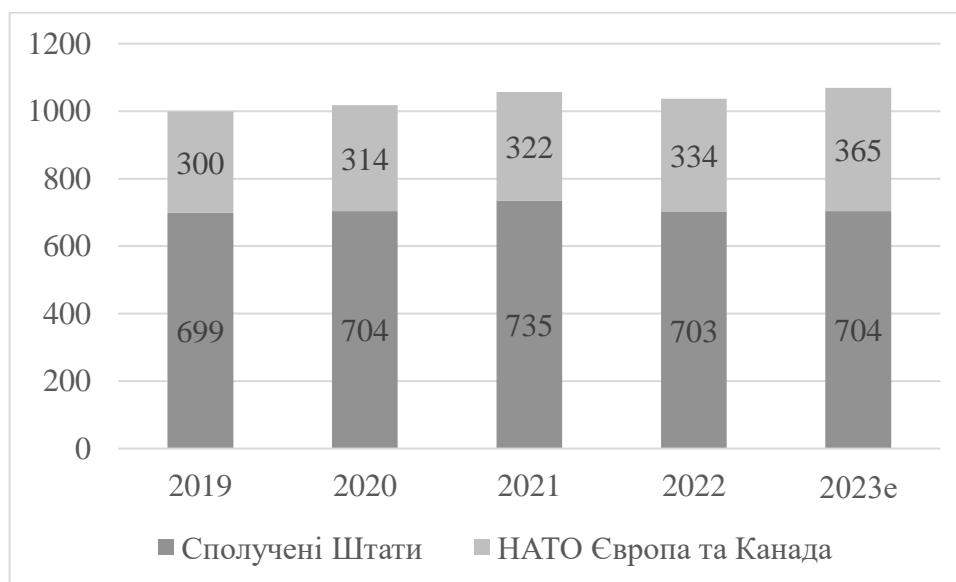

Рис. 2.4 – Витрати на оборону країн-членів НАТО, млрд дол. США, на основі цін та обмінних курсів 2015 року [23]

Варто зазначити, що складна геополітична ситуація – це не єдиний фактор, що впливає на досліджуваний ринок. Ще одним рушієм збільшення попиту є

потреба у забезпеченні внутрішньої безпеки в державі. Громадянські протести, зростання соціальної напруги та ризик масових заворушень змушують уряди інвестувати у засоби контролю, такі як гумові кулі та сльозогінний газ, адже зброя та військове обладнання (як було зазначено в табл. 1.2) також бувають і нелегальними.

Попит на зброю зростає і серед цивільного населення, що пояснюється побоюваннями щодо зростання злочинності та необхідністю особистого захисту. У США, наприклад, 40% дорослих проживають у домогосподарствах, де є вогнепальна зброя, а понад 70% власників пояснюють її придбання потребою в самозахисті [26].

Окрему роль відіграє технологічний розвиток у військовій сфері. Сучасні види зброї стають більш компактними, точними та ефективними. Вдосконалені системи прицілювання, зменшення ваги та впровадження нових матеріалів роблять озброєння більш привабливим як для армійських підрозділів, так і для правоохоронних органів. Постійний розвиток технологій рухає цю галузь уперед. Фінансування інновацій у сфері озброєнь сприяє появі унікальних військових технологій, що дозволяє виробникам виділятися серед конкурентів на глобальному рівні. Оскільки держави активно оновлюють свій військовий арсенал та прагнуть підвищити його ефективність, попит на передові системи озброєнь залишатиметься ключовим фактором зростання ринку.

У 2022 році світовий ринок зброї та боєприпасів уже оцінювався у 62,25 млрд дол. США, а, враховуючи всі названі тенденції та фактори, до 2030 року його обсяг може зрости до 96,63 млрд дол. США із середньорічним зростанням на рівні 5,65% у період 2023–2030 років [26].

На сьогодні основними категоріями озброєнь на ринку залишаються бойові літаки, військові кораблі, танки, зенітно-ракетні комплекси та артилерія (див. табл. 2.5). Попит на бойові літаки та військові кораблі зріс через їх стратегічну важливість у сучасних конфліктах, адже ці види озброєння надають перевагу як у повітрі, так і на морі. Танки та бронетехніка залишаються важливими через потребу в зміцненні сухопутних військ під час бойових операцій. ЗРК зараз дуже популярні,

і це зрозуміло, оскільки загроза ракетних атак стає все більш актуальною. Щодо артилерії, то вона є незамінною у довготривалих бойових діях, і тому попит на неї не зменшується.

Таблиця 2.5 - Очікувані поставки основних видів озброєнь після 2023 року

Країна - експортер	Винищувачі	Бойові гелікоптери	Великі військові кораблі	ЗРК	Танки	Артилерія
США	1071	390	8	35	561	718
Франція	223	1	20	2	–	141
росія	78	–	5	16+	464	–
Китай	94	–	8	2	566	126+
Німеччина	–	–	25	37+	241	31
Італія	52	31	8	–	98	–
Велика Британія	8	–	32	–	–	–
Іспанія	–	–	1	–	–	12
Ізраїль	18	–	–	30+	19	95+
Південна Корея	142	–	6	10+	972	1233+

Джерело: складено автором на основі [29]

Отже, світовий ринок військової продукції продовжує зростати, що зумовлено геополітичною нестабільністю, зростанням кількості військових конфліктів та прагненням держав зміцнити власну обороноздатність. Незважаючи на незначне загальне скорочення міжнародних поставок основних видів озброєння за останнє десятиліття, витрати на оборону демонструють сталу тенденцію до зростання, перевищивши у 2023 році 2,4 трлн дол. США. Найвищі темпи зростання військових бюджетів фіксуються у країнах НАТО, а також у регіонах із підвищеним рівнем конфліктності, зокрема у Східній Європі та на Близькому Сході. Визначальний вплив на трансформацію ринку має технологічний прогрес, що сприяє підвищенню ефективності озброєння та зростанню його привабливості для покупців. Зростає також інтерес до придбання зброї серед цивільного населення, передусім у державах із високим рівнем злочинності та нестабільності. У сукупності ці чинники свідчать про те, що глобальна тенденція до милітаризації та модернізації збройних сил визначатиме ключові вектори розвитку світового ринку військової продукції в найближчій перспективі.

2.2 Вплив міжнародних санкцій та конфліктів на торгівлю військовою продукцією

У 2023 році ситуація з безпекою у світі продовжувала погіршуватися, як і протягом останніх десяти років. Того року чотири війни були класифіковані як великі збройні конфлікти (з понад 10 000 загиблих на рік), що на один більше, ніж у 2022 році [18]. До них увійшли громадянські війни в Судані та М'янмі, а також війни Росії проти України та Ізраїлю проти ХАМАС.

Озброєні конфлікти мають дві ключові особливості: вони потребують ретельної підготовки та координації, а також - зброї. Виробництво озброєнь підтримується незалежно від наявності війн, оскільки воно приносить значні прибутки великим корпораціям. Зрозуміло, що чим більше тривають війни, тим більше зростає попит на озброєння. Наприклад, щорічні контракти з урядом США приносять оборонним корпораціям мільярди доларів. Найбільший попит мають американські винищувачі F-35, артилерійські системи HIMARS, зенітно-ракетні комплекси Patriot, боєприпаси та ракети класу «повітря-повітря» [31].

Окрім внутрішніх державних замовлень, виробники зброї активно шукають зовнішні ринки збуту. У регіонах із високою політичною напруженістю попит на озброєння завжди високий, що дозволяє компаніям значно збільшувати свої доходи. Та навіть після завершення бойових дій витрати на оборону залишаються високими, оскільки необхідно підтримувати техніку, проводити її модернізацію та розробляти нові види озброєнь.

Ураховуючи тенденції останніх років, можемо з впевненістю зробити висновок, що торгівля зброєю буде тільки набирати обертів і надалі через збільшення кількості військових конфліктів. Щодо цього говорять наступні фактори:

- технічний прогрес, що значно спрощує доступ до високотехнологічної зброї для середніх і малих держав;

- ослаблення впливу великих держав на регулювання міжнародних конфліктів (ще 10–15 років тому глобальні гравці, такі як США чи ЄС, активно втручалися у врегулювання криз, то сьогодні вони дедалі частіше обмежуються лише дипломатичними заявами);

- зміна глобальних альянсів (традиційні союзи втрачають свою силу, а на їхньому місці формуються нові, часто несподівані партнерства) [28].

Така тенденція має безпосередній вплив на світовий ринок військової продукції. З одного боку, збільшення конфліктів стимулює попит на озброєння, що вигідно великим виробникам зброї. З іншого боку, конкуренція в цій сфері зростає, оскільки нові держави, такі як Південна Корея чи Туреччина, активно розвивають власний оборонний сектор. Одна лише Південна Корея збільшила продажі озброєнь на 39%, що було зумовлено як військовим нарощуванням у регіоні, так і експортом до Європи [33].

Війна в Україні стала каталізатором зростання витрат на оборону серед європейських країн, зокрема Німеччини, Польщі, Фінляндії та країн Балтії. Основною причиною стало не тільки бажання посилити власну обороноздатність, а й необхідність компенсувати обсяги зброї, переданої Україні. Через високу потребу в сучасному озброєнні країни змушені активно купувати американську та південнокорейську техніку, оскільки власне оборонне виробництво не встигає задовольняти зростаючий попит.

Аналіз частки доходів від продажу озброєнь у 2020–2023 роках демонструє стабільне домінування США на глобальному ринку: американські компанії, як і раніше, генерують половину світового обсягу продажів (див. табл. 2.6).

Таблиця 2.6 - Частка загальних доходів від продажу озброєнь компаній за країнами у 2020-2023 роках, %

Країна	Рік			
	2020	2021	2022	2023
США	54	51	51	50
Китай	13	18	18	16
Велика Британія	7,1	6,8	7	7,5
Франція	4,7	4,9	4,4	4

продовження таблиці 2.6

1	2	3	4	5
росія	5	3	3,5	4
Італія	2,6	2,8	2,6	2,4
Ізраїль	2	2	2,1	2,2
Німеччина	1,7	1,6	1,5	1,7
Японія	1,9	1,5	1,2	1,6
Південна Корея	1,2	1,2	1,2	1,7

Джерело: складено автором на основі [24]

Попри незначне зниження з 54% у 2020 році до 50% у 2023-му, США зберігає беззаперечну першість. Китай утримує друге місце, хоча його частка скоротилася з пікових 18% до 16%, що може свідчити про уповільнення темпів зростання або посилення санкційного тиску. Варто звернути увагу на послідовне зростання ролі Великої Британії та Південної Кореї, остання з яких з 2022 по 2023 рік збільшила свою частку з 1,2% до 1,7%, що вказує на амбітні плани посилити експортний потенціал. У свою чергу, частка європейських країн, як-от Франції, Італії чи Німеччини, залишається стабільною, але незначною, що свідчить про їхню обмежену конкурентоспроможність на фоні провідних гравців. Така ситуація може мати довгострокові наслідки для формування оборонної автономії ЄС.

Отже, глобальна «мілітаризація» світу, спричинена технічним прогресом, ослабленням міжнародних регулюючих механізмів та зростаючою конкуренцією серед виробників зброї, прямо впливає на торгівлю військовою продукцією. Попит на озброєння зростає разом із кількістю конфліктів, а це, у свою чергу, сприяє не тільки зміцненню позицій традиційних експортерів зброї, а й появі нових гравців на ринку.

Якщо міжнародні конфлікти сприяють торгівлі військовою продукцією, то такий інструмент, як санкції, має робити протилежне (принаймні так має бути).

Санкції є інструментом міжнародного тиску, що використовується для впливу на політику конкретної держави без застосування військової сили. Вони запроваджуються, коли країни або міжнародні організації прагнуть змусити уряд іншої держави змінити свою поведінку, особливо у випадках порушення міжнародних норм. Давайте дослідимо вплив санкцій на торгівлю військовою

продукцією на прикладі кількох країн, на які було накладено найбільшу кількість санкцій.

Незважаючи на багаторічні санкції, Іран розвинув власну збройову промисловість, особливо у виробництві балістичних ракет і безпілотників, що дозволило йому експортувати зброю до таких країн, як росія, Сирія та Венесуела. Закінчення міжнародних обмежень у 2020 та 2023 роках лише посилює занепокоєння щодо його військового експорту, включаючи постачання зброї збройним угрупованням на Близькому Сході [39]. Економічна доступність іранських безпілотників робить їх привабливими для покупців, що сприяє поширенню іранської зброї у зонах конфліктів. Відсутність Ірану серед учасників Договору про торгівлю зброєю ускладнює міжнародний контроль над його поставками. Це викликає побоювання щодо порушень прав людини, оскільки іранська зброя може використовуватися (і використовується) у збройних конфліктах, де страждає цивільне населення.

Через повномасштабне вторгнення росії в Україну на державу-агресора була накладена безпрецедентна кількість санкцій, яка врешті-решт призвела до скорочення російського експорту озброєнь на 92% з 2021 до 2024 року. Якщо у 2021 році доходи від продажу зброї становили 14,6 млрд дол. США, то до кінця 2024 року вони впали до менш ніж 1 млрд. Скорочення експорту супроводжується втратою клієнтів – кількість країн, які купують російську військову техніку, зменшилася з 31 у 2019 році до 12 у 2024 році [37].

Загалом санкції сприймаються як мирний спосіб досягнення політичних цілей, адже їхнє застосування не потребує великих витрат у порівнянні з військовими конфліктами. Проте на практиці їхня ефективність часто виявляється нижчою за очікування. Вони можуть не забезпечити необхідних змін, а інколи навіть викликають зворотний ефект, підсилюючи внутрішню згуртованість країни, проти якої їх запроваджено. Крім того, економічно розвинені держави легше адаптуються до санкцій, тоді як слабші економіки зазнають значно більшого удару, що ставить під сумнів справедливість таких заходів. Розглянемо головні моменти, які сприяють такій неефективності санкцій.

По-перше, основною проблемою санкцій, що стосуються торгівлі військовою продукцією, є довговічність і повторна придатність зброї. Військова техніка може зберігатися десятиліттями, що уможливорює її реекспорт або використання у конфліктах через тривалий період після початкового постачання. Санкції не здатні повністю контролювати подальший шлях такої зброї. Крім того, санкції часто не поширюються на запчастини та компоненти військової техніки, що дозволяє підтримувати боєздатність навіть у разі формальної заборони на постачання озброєння. Виробники та посередники знаходять способи обходу санкцій через треті країни або корупційні схеми. Для прикладу, росія обходить санкції, перенаправляючи імпорт мікроелектроніки через регіональних союзників, зокрема Казахстан і Китай. Дані показують, що експорт напівпровідників із Казахстану до росії значно зріс після 2022 року, зокрема на 567% у порівнянні з довоєнними середніми показниками (див. рис. 2.7). Водночас Казахстан імпортує ці компоненти з ЄС і Великої Британії, що свідчить про використання посередників для постачання заборонених товарів. Китай також відіграє ключову роль, збільшивши експорт напівпровідників до росії на понад 75,3 млн дол. США із 2020 по 2023 рік [36], що підтримує її військовий потенціал.

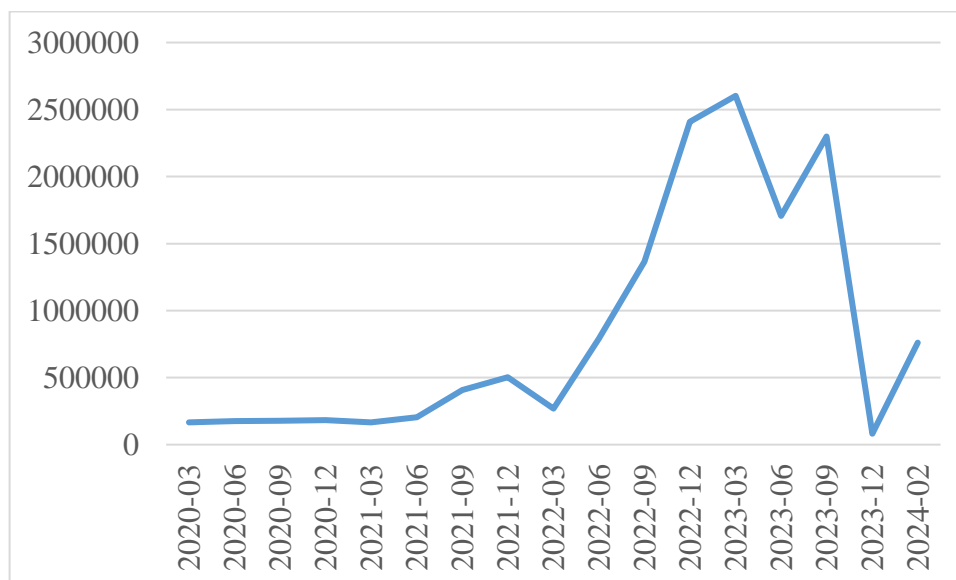

Рис. 2.7 - Експорт напівпровідників по місяцях з Казахстану в російську федерацію, дол. США

Джерело: складено автором на основі [36]

По-друге, санкції не дають швидкого ефекту, якщо країна має великі внутрішні запаси зброї або розвинену військово-промислову базу. Держави з великими арсеналами можуть вести бойові дії тривалий час навіть без нових поставок, спираючись лише на власні ресурси [34]. Наприклад, Північна Корея змогла розвинути власне виробництво озброєння, попри десятиліття ізоляції, і продовжує постачати зброю забороненими каналами, порушуючи міжнародні ембарго. Подібна ситуація спостерігається і в Ірані, який, попри санкції, налагодив серійне виробництво дронів і ракет, що використовуються у регіональних конфліктах. Це свідчить про те, що ефективність обмежувальних заходів суттєво залежить від рівня самодостатності військової промисловості країни-порушника.

За останній час ми також побачили, що економічна вигода часто переважає політичні зобов'язання. Постачання товарів приносить значні прибутки, підтримує зайнятість і дозволяє компаніям зберігати конкурентні позиції. Зрозуміло, що навіть ті країни, які офіційно підтримують санкції, можуть сприяти їхньому обходу, якщо потенційні вигоди значно переважають. Останні події та політичні заяви яскраво свідчать, що для деяких країн (а радше їхніх очільників) швидке збагачення та влада набагато важливіші за довготривалий мир та справедливість. Окрім цього, відсутність єдиної позиції серед країн ускладнює ситуацію. Через різні економічні та політичні інтереси великі постачальники можуть ігнорувати санкції, щоб зберегти свої ринки або скористатися ситуацією і вийти на раніше обмежений ринок.

Останні події підтверджують, що низка країн, прямо чи опосередковано, забезпечують росію товарами військового та подвійного призначення, використовуючи різні схеми для обходу санкцій. Китай став ключовим постачальником електронних компонентів, зокрема напівпровідників та запчастин для безпілотників – у 2023 році експорт підшипників до росії зріс на 345 % порівняно з 2021 роком. Північна Корея забезпечила агресора понад 2,3 млн 152-мм артилерійських снарядів, близько 400 тис. 122-мм снарядів та передала балістичні ракети. Іран постачав тисячі дронів-камікадзе Shahed, понад 3700 з яких були використані для ударів по Україні. Туреччина, незважаючи на членство в

НАТО, дозволяє використовувати свої торговельні мережі для транзиту санкційних товарів через країни Центральної Азії. Індія, своєю чергою, значно наростила постачання електроніки та автозапчастин для російської промисловості, а також скуповує російську нафту, що дає Москві додаткові ресурси для ведення війни [37, 38].

Також варто зазначити, що механізми контролю та виконання санкцій мають суттєві недоліки. Їхня ефективність залежить від узгоджених дій урядів та правоохоронних органів, проте багато країн просто не мають достатніх ресурсів або політичної волі для жорсткого контролю. На додачу, порушення санкцій не завжди розглядається як серйозне правопорушення, а міжнародні механізми покарання часто виявляються слабкими [34].

Вплив міжнародних санкцій та конфліктів на торгівлю військовою продукцією є складним і неоднозначним. З одного боку, зростання збройних конфліктів стимулює попит на озброєння та сприяє зміцненню позицій провідних виробників зброї, а також появи нових гравців на ринку. З іншого боку, санкції проти окремих держав, таких як Росія чи Іран, демонструють змішану ефективність: вони можуть обмежувати експорт військової техніки, але водночас стимулюють розвиток власного виробництва та пошук альтернативних каналів постачання. Крім того, технічний прогрес і послаблення глобальних регулюючих механізмів створюють умови для подальшої мілітаризації світу. Низка країн адаптує свою зовнішню політику до нових викликів, використовуючи торгівлю озброєнням як інструмент впливу, що посилює стратегічну конкуренцію між державами. Отже, торгівля військовою продукцією залишатиметься важливим елементом міжнародних відносин, значною мірою визначаючи баланс сил у сучасному світі.

Особливу увагу заслуговує тенденція до регіоналізації торгівлі військовою продукцією, яка посилюється внаслідок санкційного тиску та зміни геополітичних альянсів. Держави, що стикаються з обмеженнями з боку традиційних партнерів, дедалі частіше звертаються до нових союзників із сумнівною репутацією або створюють замкнені цикли виробництва в межах власних економік. Такий розвиток

подій загрожує ерозією глобальних механізмів контролю над обігом озброєнь, посиленням «сірих» зон торгівлі та зростанням ризиків нелегального постачання. У цьому контексті міжнародна спільнота має актуалізувати підходи до регулювання та прозорості військово-технічної співпраці, щоб запобігти подальшій дестабілізації безпекового середовища.

2.3 Аналіз ринку світових виробників та експортерів військової продукції

Згідно з даними Стокгольмського міжнародного інституту дослідження проблем миру, в останні кілька років у світі налічувалося 66 країн-експортерів військової продукції. Варто враховувати, що більшість – це лише дрібні виробники, а 98% загального експорту припадало всього на 25 найбільших постачальників [29]. Це свідчить про високу концентрацію ринку в руках обмеженої кількості держав.

У другій половині ХХ століття домінування у сфері світового експорту озброєнь належало вузькому колу держав, зокрема США, СРСР, Франції, Німеччині та Великій Британії, які разом забезпечували до 90% поставок. Проте останніми десятиліттями структура ринку істотно змінилася (див. табл. 2.8). Сполучені Штати не лише зберегли, а й зміцнили своє лідерство: їхня частка зросла з 30,6% у 2004–2013 роках до 42,9% у 2022–2023 роках. Натомість росія, яка раніше утримувала друге місце, втратила значні позиції, скоротивши свою частку до 6,2%. Китай зміцнив свої позиції й увійшов до числа провідних експортерів, збільшивши частку до 7,2%. Суттєве зростання також демонструють Італія, Туреччина та Польща, що свідчить про поступову диверсифікацію ринку та появу нових конкурентних гравців. Водночас частка України зменшилася до мінімального рівня — лише 0,2%, що є наслідком війни та переорієнтації промисловості на внутрішні потреби.

Таблиця 2.8 – Середньорічні частки країн-лідерів з експорту зброї за три періоди, %

Країна	Період		
	2004-2013	2014-2021	2022-2023
США	30,6	36,6	42,9
Франція	6,9	9,2	8,4
Німеччина	7,3	5,5	7,6
Китай	4	5,5	7,2
росія	25,4	18,9	6,2
Італія	2,6	2,7	5
Велика Британія	4,2	3,7	4,6
Ізраїль	2,1	2,7	3,2
Іспанія	2,1	2,6	3
Туреччина	0,3	0,9	1,8
Польща	0,3	0	1,5
Південна Корея	0,8	2	1,3
Нідерланди	2,4	1,9	0,9
Швеція	1,8	0,8	0,6
Швейцарія	1,1	0,9	0,4
Україна	2,3	1,1	0,2

Джерело: складено автором на основі [24]

Отже, основні витрати на розвиток оборонної промисловості спостерігаються в економічно розвинутих країнах, які мають сильний науково-технічний потенціал і можуть постійно оновлювати свою зброю. Ці країни регулярно закупають новітню ефективну зброю як на міжнародному ринку, так і у своїх виробників. Стає чітко зрозуміло, що США є безперечним лідером у світовому експорті озброєнь, значно випереджаючи всіх інших гравців. Це цілком логічно, адже американська військова промисловість має величезний масштаб, а уряд активно підтримує продажі зброї союзникам. Окрім того, політично вмотивовані контракти можуть пояснити, чому союзники США продовжують купувати її військову продукцію попри технічні труднощі та зростання витрат на виробництво. Якщо держава тісно інтегрована в американську систему військової співпраці або економічно залежна від Сполучених Штатів, вона, швидше за все, віддаватиме перевагу американській зброї перед альтернативними варіантами. Франція, Китай і Німеччина також займають помітні позиції. Франція активно

постачає озброєння до країн Близького Сходу, Китаю вдається збільшувати експорт завдяки виробництву дешевших альтернатив західної техніки, а Німеччина зосереджується на високотехнологічній військовій продукції. Цікаво, що інші країни, зокрема Італія, Велика Британія, Іспанія, Ізраїль і Південна Корея, мають порівняно невеликі частки, хоча їхній вплив у певних регіонах значно збільшився за останні декілька років.

У сучасних умовах майже жоден регіон світу не залишився осторонь від збройних конфліктів, політичної нестабільності чи зростання геополітичної напруженості. Це стало стимулом для збільшення попиту на озброєння та активізації діяльності оборонно-промислових компаній (див. рис. 2.9).

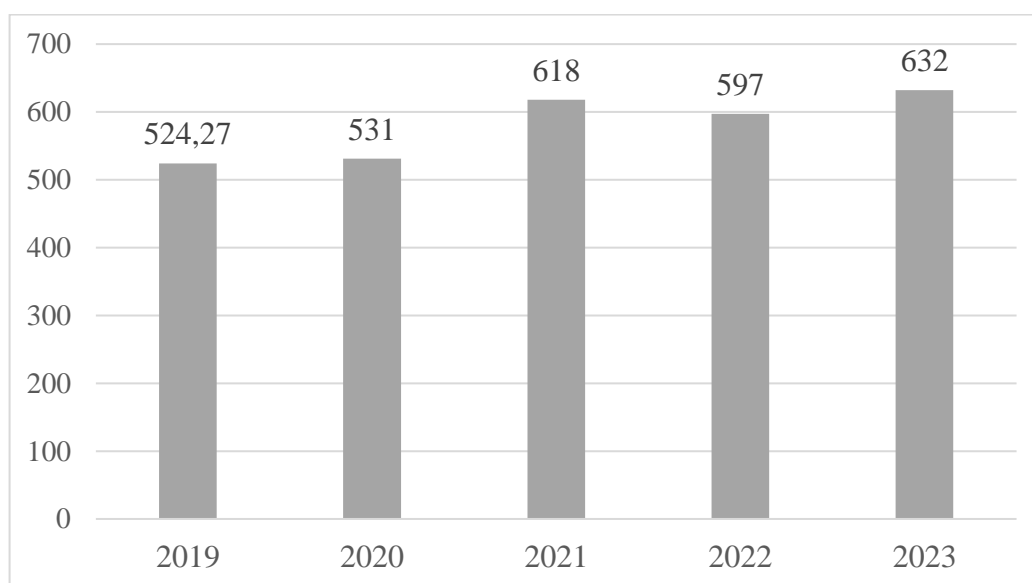

Рис. 2.9 - Сукупний дохід від продажу зброї найбільшими світовими компаніями, млрд дол. США [24]

У таблиці 2.10 представлено провідні компанії на глобальному ринку озброєнь за підсумками 2019-2023 років. Варто зазначити, що більшість цих підприємств базуються в країнах НАТО, що відображає стратегічне домінування Альянсу у сфері оборонних технологій.

Статистичні дані знову підтверджують провідні позиції американських компаній на світовому ринку, адже перші п'ять місць у рейтингу стабільно займають саме виробники зі США: Lockheed Martin, RTX, Northrop Grumman,

Boeing і General Dynamics. Їхній успіх пояснюється не лише рекордними оборонними витратами США, а й системною державною підтримкою, технологічними інноваціями та масштабними програмами переозброєння. Водночас британська BAE Systems закріпилася в першій шістці, демонструючи стабільне зростання доходів, а китайські AVIC, NORINCO і CETC утримують позиції серед світових лідерів, хоча темпи їхнього зростання уповільнились. Цікаво, що російська Rostec, попри тривалу війну, суттєво наростила доходи у 2023 році після кількох років падіння — з 14,55 до 21,73 млрд дол. США. Це свідчить про масштабну мобілізацію внутрішнього ресурсу в умовах санкцій. Загалом, ринок стає дедалі більш політизованим і технологічно залежним, а конкуренція між країнами тільки посилюється.

Таблиця 2.10 – Найбільші компанії-виробники військової продукції та постачальники військових послуг у 2023 році

Компанія	Країна	Доходи від зброї, 2019, млн дол. США	Доходи від зброї, 2020, млн дол. США	Доходи від зброї, 2021, млн дол. США	Доходи від зброї, 2022, млн дол. США	Доходи від зброї, 2023, млн дол. США
Lockheed Martin Corp.	США	54 039	58 210	60 340	61 820	60 810
RTX	США	39 005	36 780	41 850	41 190	40 660
Northrop Grumman Corp.	США	29 664	30 420	29 880	33 620	35 570
Boeing	США	34 090	32 130	33 420	30 500	31 100
General Dynamics Corp.	США	24 872	25 840	26 390	29 270	30 200
BAE Systems	Велика Британія	22 527	24 020	26 020	29 150	29 810
Rostec	росія	18 878	17 820	15 500	14 550	21 730
AVIC	Китай	17 213	16 980	20 110	19 750	20 850
NORINCO	Китай	16 049	17 930	21 570	21 130	20 560
CETC	Китай	15 544	14 610	14 990	14 260	16 050

Джерело: складено автором на основі [24]

Загалом тенденція зростання доходів від продажу зброї підтверджує глобальну мілітаризацію, спричинену збройними конфліктами, геополітичним напруженням і гонкою технологічних інновацій у військовій сфері. Це може

призводити до подальшої ескалації міжнародних конфліктів і посилення ролі оборонної промисловості в економіці провідних країн світу.

Зростання прибутків найбільших оборонних компаній відбувається на тлі тяжких гуманітарних криз, що супроводжують сучасні збройні конфлікти. Постачання озброєнь до регіонів, де тривають бойові дії, часто сприяє значним жертвам серед цивільного населення. При цьому роль міжнародних корпорацій і держав, що підтримують військову індустрію, залишається практично невідконтрольною, а їхня відповідальність є відкритим питанням.

Окрім морального аспекту, стрімке зростання оборонного сектору відволікає ресурси від вирішення глобальних викликів, перед якими знаходиться людство, таких як глобальне потепління, соціальна нерівність та боротьба з хворобами. Залежність економік від військових витрат ускладнює переорієнтацію фінансів на довгострокові ініціативи, що могли б сприяти стабільному розвитку. Усе це вказує на необхідність перегляду глобальних пріоритетів, щоб запобігти подальшому посиленню мілітаризації та її згубним наслідкам для майбутнього людства.

Отже, аналіз світового ринку озброєнь свідчить про збереження лідерства США, яке зміцнюється завдяки державним замовленням, інноваціям і політичній підтримці. Водночас ринок змінюється: на тлі ослаблення позицій росії зростає вплив нових гравців — Туреччини, Південної Кореї та Польщі. Це вказує на диверсифікацію експортних потоків і перехід до поліцентричної моделі. Зростає роль не лише обсягів постачання, а й технологічної спеціалізації та гнучкості співпраці. Зброя дедалі більше стає інструментом зовнішньої політики, а конкуренція між виробниками набуває стратегічного характеру.

РОЗДІЛ 3

ПЕРСПЕКТИВИ ТА ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ВІЙСЬКОВО-ПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ

3.1 Сучасний стан оборонно-промислового комплексу України

На сучасному етапі розвитку держави оборонно-промисловий комплекс (ОПК) набуває виняткового значення. Під ОПК традиційно розуміють сукупність підприємств, науково-дослідних установ та виробничих потужностей, що здійснюють розробку, виготовлення та постачання озброєння, військової техніки та спеціального обладнання як для потреб власних збройних сил, так і з метою експорту. Військово-промислова галузь України зазнала істотної трансформації з моменту здобуття незалежності, однак саме нинішній період можна вважати одним із найважливіших у її розвитку. Повноцінна оцінка стану ОПК ускладнюється через обмежений доступ до інформації, значна частина якої має статус засекреченої. Водночас наявні відкриті джерела дають змогу здійснити загальний аналіз та сформулювати окремі висновки щодо поточного стану галузі.

Після розпаду СРСР у 1991 році Україна отримала приблизно третину радянської оборонної промисловості. Ця спадщина охоплювала близько 700 підприємств і понад мільйон фахівців [45], що зробило оборонну галузь однією з ключових у промисловому секторі незалежної України.

Однак Україна не володіла повним циклом виробництва озброєння. До 1991 року оборонний сектор країни був частиною загальносоюзної мережі, де основні виробничі потужності та кінцеве збирання озброєнь зосереджувалися переважно в Росії. Через нестачу внутрішніх замовлень підприємства зосередилися на експорті модернізованої радянської техніки, продажі технологій і створенні спільних виробництв. Це дозволило Україні зберегти технологічний потенціал та посісти місце серед 15 найбільших експортерів зброї у світі (з 1993 року). Окрім цього,

країна зберегла понад 30 ремонтних заводів і виробництво критично важливих компонентів — авіаційних двигунів, газових турбін для кораблів, ракет класу «повітря-повітря» тощо [45].

Протягом десятиліть загрози повномасштабного конфлікту не сприймалися серйозно, а спроби реформування оборонної сфери не мали достатньої підтримки. Навіть події 2014 року, коли почалася війна на Донбасі, не стали достатнім стимулом для масштабного відновлення галузі.

У період 2014-2019 років були розроблені нові види озброєння, зокрема протитанкові комплекси, самохідні артилерійські установки, бронетехніка та безпілотники. Проте більшість цих розробок не перейшла у серійне виробництво. Влада мала наміри розгорнути масштабне виготовлення таких систем, як ракетний комплекс «Нептун», артилерійські установки «Богдана» та реактивні системи залпового вогню «Верба». Станом на початок 2021 року в ОПК функціонувало близько 300 підприємств, на яких працювали понад 250 тисяч осіб [48]. У таблиці 3.1 для наочності ми навели ключові підприємства оборонної галузі України.

Таблиця 3.1 - Ключові підприємства оборонно-промислового комплексу України за галузями

Галузь	Ключові підприємства
Авіакосмічна	ДП «Антонов», АТ «Мотор Січ», АТ «Івченко-Прогрес», ДП «Харківське державне авіаційне виробниче підприємство», ДП «Завод 410 цивільної авіації»
Бронетанкова та автомобільна	Харківське конструкторське бюро з машинобудування імені О.О. Морозова, ДП «Харківський бронетанковий завод», ДП «Миколаївський бронетанковий завод», ДП «Київський бронетанковий завод»
Суднобудування	ДП «Дослідно-проектний центр кораблебудування», ПАТ «Чорноморський суднобудівний завод», ДП «Херсонський суднобудівний завод»
Ракетно-космічна	ДП «Південмаш», ДП Конструкторське бюро «Південне» імені М. К. Янгеля, ДП «Візар»
Електроніка та радіолокація	ДП Державне Київське Конструкторське Бюро «Луч», ТОВ «Телекарт-Прилад», ДП Київський державний завод «Буревісник», ДП «Радіонікс»
Артилерія та стрілецька зброя	ДП «Артилерійське озброєння», ДП НВК «Фотоприлад», ПАТ Завод «Маяк», ТОВ «Валар», ДП «Науковий центр точного машинобудування»
Виробництво БПЛА	Сотні приватних компаній та стартапів

Джерело: складено автором на основі [49]

З початком повномасштабного вторгнення український ОПК опинився у дуже складній ситуації. Частина підприємств була знищена, обстріляна або знаходилася в зоні бойових дій, тому загальні збитки оцінюються в сотні мільярдів гривень. Окрім значних руйнувань, в умовах війни Україна зіткнулася й з іншими проблемами:

- неспроможність підприємств забезпечити потреби у військових техніці, обладнанні та ремонту через різке зростання попиту;
- відтік інвестицій та зупинка капіталовкладень через високі ризики, пов'язані з військовими діями;
- порушення логістики, що спричинило перебої в постачанні сировини, матеріалів та комплектуючих, затребуваних у виробництві;
- масова міграція кваліфікованих кадрів, що призвела до порушення розподілу робочої сили як за регіонами, так і в галузях;
- відсутність потужностей для самостійного виробництва бойової авіації, систем протиповітряної й протиракетної оборони, а також боєприпасів різних калібрів;
- припинення експорту оборонної продукції [42].

Проте разом із викликами перед оборонно-промисловим комплексом України відкриваються й нові можливості для розвитку. Насамперед це пов'язано з тим, що наша армія переходить на сучасне озброєння, яке постачається західними партнерами. Крім того, підвищена увага світу до України може сприяти залученню додаткового фінансування та розвитку співпраці з НАТО, США, Великою Британією та європейськими країнами. Усе це дасть нам змогу отримати доступ до новітніх технологій та практик.

Нині в Україні діє близько 500 оборонних підприємств (400 приватних і 100 державних), на яких працює приблизно 300 тисяч осіб. Фінансування галузі значно зросло: якщо у 2022 році на розвиток нових технологій було виділено 2,5 млрд гривень, то у 2024 році ця сума збільшилася до 51 млрд гривень [48]. Значна частина коштів спрямовується на виробництво боєприпасів, ракет, бронетехніки та безпілотників.

Приватний сектор, хоч і складає 80% від загальної кількості компаній, поки що забезпечує менший обсяг виробництва. Однак, він демонструє більшу адаптивність до нових технологій, тоді як держава робить ставку на масштабність та досвід.

За останні три роки українське виробництво зброї не тільки збільшило обсяги, але й розширило асортимент військової техніки. Цей прогрес переважно зумовлений розвитком новітніх технологій, адже потреби війни стимулюють попит на військові інновації. Одним із яскравих прикладів є значне збільшення кількості моделей безпілотних літальних апаратів вітчизняного виробництва. Урядові ініціативи, такі як платформа Brave1, що підтримує розробників військових технологій, сприяють прискоренню технологічного прогресу. За короткий час Brave1 підтримав понад 1500 стартапів у цій сфері [50]. Однак, у найближчій перспективі Україна залишатиметься залежною від військової допомоги, що робить її вразливою до змін у політиці партнерів. Україні варто зменшити цю залежність та створити стійкий сектор оборонної промисловості, спроможний задовольнити більшість військових потреб країни.

У 2023 році відбулося зростання економіки України на 5,3%, з яких 1,5% забезпечив саме оборонний сектор [51]. За належних реформ та перетворень ця галузь стане однією з провідних у нашій державі та стане рушієм більш глобального економічного розвитку. Далі пропонуємо розглянути кроки, що допоможуть Україні реалізувати потенціал власного ВПК.

Для адаптації оборонної промисловості до поточних викликів необхідні комплексні зміни на різних рівнях. На загальнодержавному рівні слід здійснити фундаментальну реорганізацію всієї системи оборонно-промислового комплексу. Це включає в себе визначення оптимальних обсягів виробництва, коригування асортименту продукції та потужностей, перегляд структури галузі, зокрема, мобілізаційних резервів. Важливим є також встановлення ефективних форм організації виробництва, баланс між державним та приватним секторами, формування переліку стратегічних підприємств, які не підлягають приватизації та

залучаються до виконання мобілізаційних завдань, а також реформування системи державного управління оборонною промисловістю [43].

На рівні окремих підприємств необхідно провести глибоку модернізацію виробництва, впровадити новітні технології для створення якісно нової виробничої структури, здатної ефективно функціонувати в умовах ринкової економіки. Це передбачає технічне переоснащення виробничих, технологічних та дослідницьких потужностей, ліквідацію або перепрофілювання неперспективних підприємств, створення умов для тісної співпраці між оборонним та цивільним секторами економіки, а також активну участь у міжнародній кооперації.

Ключовими напрямками цієї трансформації є:

- адаптація структури та системи управління оборонною промисловістю до сучасних ринкових умов та вимог воєнного часу;
- формування конкурентоспроможних галузей оборонної промисловості, здатних ефективно працювати на внутрішньому та зовнішньому ринках;
- створення ефективного законодавчого поля для залучення інвестицій та стимулювання інновацій в оборонній промисловості;
- оперативна мобілізація ресурсів для швидкого реагування на потреби воєнного часу, зокрема, збільшення виробництва озброєння, військової техніки, боєприпасів та обладнання;
- суттєве нарощування обсягів виробництва шляхом модернізації існуючих підприємств та створення нових;
- розробка новітніх зразків озброєння у тісній співпраці з військовим командуванням з урахуванням їхніх потреб та пріоритетів [42, 43].

Одним із ключових напрямів трансформації нашого оборонного сектору має стати посилення міжнародної кооперації. Зокрема, важливим було б залучення до співпраці провідних світових виробників зброї, створення спільних підприємств та інтеграція у глобальні ланцюги виробництва. Для цього потрібно законодавчо врегулювати такі партнерства, щоб забезпечити захист інвестицій та розвиток державно-приватного співробітництва.

Світові виробники озброєння більш ніж зацікавлені у співробітництві з Україною. Турецька компанія Baykar будує в Україні фабрику для виробництва дронів Bayraktar, що має запрацювати у 2025 році. Німецький Rheinmetall вже відкрив в Україні підприємство для ремонту бронетехніки та планує спорудження ще трьох заводів. Американська Northrop Grumman підписала угоду з «Укроборонпромом» для виготовлення боєприпасів за стандартами НАТО. Латвійська Atlas Aerospace передала Україні майже тисячу дронів і відкрила R&D-центр у Києві. Таких партнерств у майбутньому може бути ще більше. Справа в тому, що в умовах війни Україна стала своєрідним полігоном для випробування західних військових технологій, які рідко застосовуються в сучасних бойових діях, особливо в контексті великомасштабної війни (танки, балістичні ракети). Подібний обмін досвідом – партнери надають Україні необхідне обладнання, фінансування та знання, а Україна, у свою чергу, ділиться інформацією, отриманою в режимі реального часу – буде дуже корисним для всіх сторін. Окрім цього, маючи ще в мирні часи вже сформовані традиційні ринки для експорту зброї (експорт модернізованої радянської техніки здійснювався в країни Азії, Африки, Латинської Америки та Близького Сходу), разом із партнерами Україна змогла б розшири свою географічну присутність, витіснити росію зі світового ринку зброї та в такий спосіб стримувати її вплив [45, 51].

Рекомендується створити більш сприятливі умови для діяльності приватного сектору в оборонній сфері, адже саме приватні компанії вже зараз забезпечують виконання більшої частини оборонних замовлень. Їхня здатність швидко адаптуватися до змін, впроваджувати інновації та приймати рішення без зайвих бюрократичних процедур робить їх важливим рушієм розвитку галузі. Підвищення ролі приватного бізнесу може сприяти прискоренню модернізації та збільшенню обсягів виробництва оборонної продукції.

Також варто створити спеціалізовану установу для розвитку оборонних технологій, що дозволило б значно скоротити шлях від появи наукових розробок до реального виробництва сучасного озброєння [53]. Крім того, потрібно удосконалити систему експортного контролю та спростувати процедури

отримання дозволів на експорт озброєння. Справа в тому, що на даний момент можливість експорту фактично відсутня (але у деяких випадках зберігається експорт окремих елементів, зокрема авіаційних двигунів і запчастин). Уряд лише розглядає варіанти часткового поновлення зовнішніх поставок, оцінюючи можливу реакцію як всередині країни, так і з боку міжнародної спільноти. Основну увагу наразі приділено не стільки економічним вигодам, скільки ризикам для міжнародного іміджу. У результаті українські виробники опинилися у менш вигідному становищі порівняно з іноземними конкурентами. Поки зарубіжні компанії мають доступ до глобальних ринків, вітчизняні підприємства змушені орієнтуватися виключно на фінансування з державного бюджету.

Ще одним важливим завданням є диверсифікація ринків збуту, що допоможе зменшити залежність від окремих країн та зміцнити позиції України на світовому ринку. Також необхідно адаптувати оборонну галузь до стандартів НАТО, що відкриє шлях до передових технологій та міжнародних коопераційних проєктів.

Особливу увагу слід приділити збереженню та розвитку кадрового потенціалу, оскільки без висококваліфікованих фахівців неможливо забезпечити сталий розвиток оборонної галузі. Сучасне виробництво потребує персоналу, здатного працювати з передовими технологіями та обладнанням, що вимагає переосмислення підходів до професійної підготовки. Створення навчально-виробничих центрів на базі оборонних підприємств сприятиме не лише підготовці кадрів, а й підвищенню їх мобільності та практичної готовності до роботи в умовах війни. Такий підхід забезпечить галузь необхідними спеціалістами й підвищить конкурентоспроможність українського ОПК.

Попри складні обставини, український сектор оборонної промисловості володіє значним стратегічним потенціалом. Уже зараз видно конкретні результати: активізується виробництво, укладаються нові угоди з міжнародними партнерами, а заводи повертаються до роботи.

Розширення діяльності оборонних підприємств і співпраця з зарубіжними компаніями перетворює цю галузь на ключовий елемент стратегії економічного

зростання країни. Завдяки розвитку власного виробництва, Україна не лише підсилює свою автономність, а й отримує шанс стати важливим експортером оборонної продукції. Водночас, збільшення обсягів виробництва відкриває нові можливості для працевлаштування, зменшує рівень безробіття й стимулює економічну активність у регіонах.

Оборонна промисловість є невід'ємною складовою системи національної безпеки. Вона забезпечує технологічну перевагу, дозволяє ефективно реагувати на зовнішні загрози, підтримує економічне зростання через розвиток суміжних галузей, створення робочих місць і залучення інвестицій, а також сприяє інтеграції на зовнішні ринки завдяки експорту високотехнологічної військової продукції. Крім того, оборонні розробки можуть впливати на цивільні галузі, сприяти їх оновленню й технологічному прориву [53].

Після завершення війни технології, розроблені в межах ОПК, зможуть бути адаптовані для мирних цілей — зокрема, у відбудові інфраструктури: доріг, мостів, будівель тощо. Вони також здатні стати основою для розвитку інноваційних напрямів, таких як космічна галузь чи виробництво безпілотних систем, і можуть застосовуватись для створення більш ефективних енергетичних рішень.

У майбутньому модернізація оборонної галузі має всі шанси стати рушієм економічного зростання країни. Завдяки досвіду, набутому під час війни, Україна може стати конкурентоспроможною на світовому ринку військової техніки. Перспективними напрямками розвитку є: тісніша інтеграція з міжнародними оборонними альянсами для доступу до передових технологій; розширення експорту завдяки зростанню попиту на ефективну українську зброю; конверсія частини оборонних виробництв на потреби цивільної економіки, зокрема — у сфері машинобудування, медичного обладнання або нових матеріалів; створення інноваційних кластерів на базі оборонних підприємств, що сприятиме відновленню регіонів та підвищенню конкурентоспроможності України на глобальному рівні [54].

Отже, розвиток оборонно-промислового комплексу в умовах війни та в період післявоєнного відновлення є стратегічно важливим для України. Він

дозволяє не лише зміцнити обороноздатність держави, а й сприяє зростанню економіки, розвитку інноваційних технологій і розширенню міжнародного співробітництва, що в перспективі може забезпечити Україні стабільне економічне зростання та конкурентні позиції на світовому ринку.

3.2 Інтеграція України у світовий ринок військової продукції

Інтеграція України у світовий ринок військової продукції є одним із ключових векторів розвитку національного оборонно-промислового комплексу. В умовах зростання безпекових викликів та активної міжнародної співпраці, особливого значення набуває участь українських підприємств у глобальних ланцюгах постачання, зокрема через спільні проєкти з країнами НАТО та іншими стратегічними партнерами. Така кооперація відкриває нові можливості для розвитку науково-дослідної бази, впровадження інновацій та підвищення конкурентоспроможності продукції. З урахуванням вигідного географічного положення, багаторічного досвіду у сфері військових технологій та нагальної потреби у зміцненні обороноздатності, Україна має всі передумови для трансформації в потужний військово-промисловий центр на європейському рівні. Початок повномасштабної війни лише посилив актуальність модернізації сектору та відкрив нові перспективи для інтеграції у світовий ринок озброєння.

Співпраця з Україною у сфері оборонної промисловості супроводжується рядом серйозних ризиків та викликів для іноземних партнерів. Передусім, країна перебуває у стані війни, що автоматично робить будь-яку промислову інфраструктуру — особливо оборонну — потенційною ціллю для ракетних атак. Це створює як репутаційні, так і фінансові ризики для іноземних компаній, які розглядають можливість вкладення коштів у спільні проєкти або створення виробництва на українській території.

Існує й високий ризик витоку технологій, зокрема внаслідок промислового шпигунства або кібератак. Це особливо актуально в умовах широкого використання в Україні технологій подвійного призначення, включаючи безпілотники китайського виробництва, у яких може бути застосоване програмне забезпечення сумнівного походження [55]. Така ситуація викликає занепокоєння щодо безпеки інтелектуальної власності та недопущення доступу третіх країн до військових технологій.

Попри всі ці обставини, іноземні компанії не повністю відмовляються від співпраці, але діють обережно. Більшість зосереджуються на модернізації та ремонті техніки, а не на будівництві нових потужностей — саме через постійну загрозу фізичного знищення та великі витрати, пов'язані з таким ризиком. Крім того, вони надають перевагу роботі з наявною інфраструктурою, а у сфері обміну інформацією застосовують жорсткі обмеження — як на рівні компаній, так і за підтримки державних систем кіберзахисту.

Складним залишається і внутрішній стан самого оборонного сектору України (див. табл. 3.2). Хоча країна активно проводить реформи, намагаючись подолати корупцію та підвищити ефективність, довіра до інституцій, що відповідають за виробництво озброєння, не є повною.

Таблиця 3.2 – Ключові виклики розвитку ВПК України

Категорія викликів	Суть проблеми
Фінансові обмеження	Недостатнє бюджетне фінансування потреб ЗСУ та ОПК. Складність залучення інвестицій через воєнні ризики, відсутність гарантій, бюрократію, високий капітал.
Недосконале регулювання	Нестабільна та неузгоджена військово-промислова політика. Слабке регулювання прав інтелектуальної власності. Неефективні оборонні закупівлі.
Експортні бар'єри	Низька ефективність зовнішньої торгівлі продукцією ОПК. Складнощі з експортно-імпортним адмініструванням. Брак державної підтримки експорту.
Виробничі обмеження	Руйнування підприємств через бойові дії, порушення ланцюгів постачання. Обмежені виробничі потужності, нестача інженерів, відсутність серійного виробництва.
Технологічна відсталість	Низький рівень автоматизації та цифровізації процесів. Відсутність умов для розробки й масштабного випуску сучасного озброєння.

Джерело: складено автором на основі [59]

Варто наголосити, що поточна система контролю за експортом озброєння є надто жорсткою і не адаптованою до потреб спільних міжнародних проєктів. Це ускладнює роботу підприємств, які прагнуть вийти на глобальний ринок зі спільною продукцією, а не працювати лише в межах України.

Додатковий виклик — стратегічна невизначеність. Компаніям складно планувати довгострокові інвестиції через нестабільну ситуацію на фронті та брак прогнозованості щодо потреб Збройних сил у середньо- та довгостроковій перспективі. Політичні зміни на Заході, зокрема можливе зменшення підтримки з боку США, також впливають на обережність партнерів при прийнятті рішень щодо співпраці.

Політичні обмеження відіграють не менш важливу роль: оскільки Україна поки не є членом ЄС чи НАТО, це ускладнює її інтеграцію в єдині оборонно-промислові структури Заходу. Хоча існує політична воля до поглиблення співпраці, повноцінна інтеграція вимагає часу, а наразі її гальмує як юридичний статус країни, так і наявні ризики.

На тлі цього посилюється конкуренція між зовнішніми партнерами за доступ до українського ринку озброєнь. Крім європейських компаній, активну участь беруть США, Велика Британія та Туреччина. Американські виробники, наприклад, зазвичай віддають перевагу прямим продажам без розміщення виробництва в Україні, що зумовлено як безпековими, так і комерційними міркуваннями. Україна прагне залучити їх до локального виробництва, проте іноземні гравці не квапляться з такими рішеннями [58].

Наразі більшість форм співпраці мають технічний характер — це обслуговування, ремонт та модернізація техніки. Ці дії є менш витратними та не вимагають значного перенесення критичних технологій. Водночас Захід розглядає оборонну кооперацію з Україною як важливий крок у напрямку її подальшої інтеграції в безпекову архітектуру Європи. Проте для того, щоб перейти до глибшої співпраці — зокрема спільного виробництва та розробки нових систем озброєнь — необхідно подолати ще багато інституційних, політичних і безпекових перешкод.

Вихід на міжнародні ринки є потенційним інструментом вирішення ключових викликів, з якими стикається оборонна промисловість України. Компанії, здатні успішно конкурувати на глобальному рівні, отримують стабільні замовлення протягом усього року, забезпечать надходження іноземної валюти в економіку та збільшувати державний бюджет через податки. Додаткові прибутки дозволять їм інвестувати у розробку новітніх зразків техніки, зміцнювати інфраструктуру для захисту від ракетних ударів і знижувати собівартість продукції, зокрема для потреб української армії, завдяки ефективнішому виробництву в умовах масштабу [55].

Варто пам'ятати, що експорт оборонної продукції не має становити загрозу для Збройних сил, адже йдеться про реалізацію тієї техніки, яка не використовується державою або яку вона не здатна придбати. Водночас збереження обмежень на продаж за кордон може мати негативні наслідки: у ситуації дефіциту бюджетних коштів підприємствам буде дедалі важче працювати виключно на внутрішньому ринку. Це може призвести до зупинки інвестиційних проєктів, скорочення персоналу або навіть до того, що компанії шукатимуть можливості реалізації своєї продукції за межами України.

Щоб експорт не суперечив інтересам національної безпеки, необхідно розробити чіткі правила, адаптовані до умов воєнного часу. Держава має взяти на себе функцію ретельного контролю за міжнародною торгівлею озброєнням. Можливим є варіант дозволу експорту за трьома умовами: якщо ця зброя не перебуває у переліку закупівель держави, якщо покупцем виступають надійні партнери, а не потенційно ворожі країни, і якщо у підприємства наявні надлишкові виробничі потужності, які не використовуються для державних контрактів [55].

Ще один вагомий аргумент на користь експорту — це тривалі терміни укладання контрактів із зарубіжними партнерами. Якщо почекати до завершення війни, можна втратити час, необхідний для виходу на нові ринки. Відсутність експортних домовленостей у перспективі може призвести до стагнації: після перемоги обсяги державних замовлень зменшаться, а укладення нових контрактів

із закордонними клієнтами займе багато місяців. У такому випадку існує ризик занепаду оборонного сектору, що сьогодні зростає надзвичайною ціною.

Згідно з даними, представленими на рисунку 3.3, ще до початку війни українські підприємства оборонної промисловості, зокрема «Українська бронетехніка» та «Укроборонпром», мали значні експортні контракти, обсяг яких сягав сотень мільйонів доларів США. Зараз же, з урахуванням бойового досвіду та реальних випробувань у сучасній війні, українська продукція демонструє високу ефективність і здатна гідно конкурувати на міжнародному ринку. При цьому головною перевагою залишається її доступна ціна у поєднанні з перевіреною якістю.

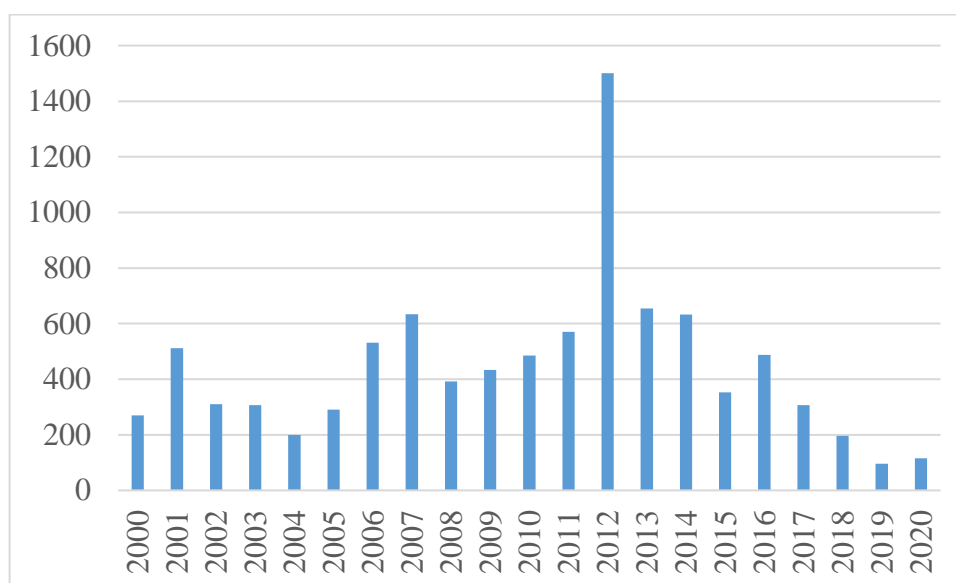

Рис. 3.3 – Експорт озброєнь з України у період 2000-2020 років, млн дол. США [57]

Для забезпечення сталого розвитку оборонної галузі українські підприємства мають інтегруватися у західні виробничі ланцюги та зосередитися на створенні високотехнологічної продукції. Це передбачає створення технічної бази для обслуговування техніки західного зразка на території України, а також розширення співпраці у межах спільного виробництва озброєння відповідно до стандартів НАТО. Особливу увагу варто приділити ракетним, протиракетним і протиартилерійським системам. Україна має всі шанси зайняти гідне місце на

світовому ринку оборонної продукції завдяки сильному поєднанню досвіду, конкурентної ціни та перевіреної ефективності в реальних умовах бойових дій.

Серед ключових напрямів варто відзначити високоточну ракетну зброю, зокрема крилаті ракети, що вже успішно застосовуються на полі бою. Значний експортний потенціал мають і засоби радіоелектронної боротьби, які в умовах сучасної війни відіграють вирішальну роль у нейтралізації ворожої техніки. Перспективними є також артилерійські системи калібру 155 мм та суміжні боєприпаси, які відповідають стандартам НАТО і користуються високим попитом серед союзників. Не менш важливою є бронетехніка, модернізована відповідно до сучасних вимог — вона може стати конкурентоспроможною альтернативою на ринках країн, що шукають надійне і випробуване в бою озброєння [58].

Для того, щоб українські компанії змогли конкурувати на глобальному ринку, важливо зменшити технологічну залежність від імпорتنих комплектуючих, зокрема з країн, що не входять до кола наших стратегічних партнерів. Ключовим завданням є розбудова власної виробничої бази для виготовлення критично важливих елементів військової техніки, а також створення сприятливих умов для розвитку галузі.

Ще одна проблема – обмежений доступ приватного сектору до європейського ринку. Держава досі робить ставку переважно на державні підприємства, залишаючи інноваційні приватні компанії сам на сам із налагодженням міжнародної співпраці. Через таку систему координування приватні підприємства стикаються з труднощами у фінансуванні, оскільки гроші зазвичай виділяються лише у відповідь на запити офіційних структур. Це гальмує розвиток і створення нових видів зброї, а також ускладнює доступ до важливих західних технологій [58].

З огляду на всі перераховані виклики, доцільно створити спеціалізовані підрозділи у складі ЗСУ, які б мали повноваження оперативно закуповувати та випробовувати нові зразки техніки — насамперед безпілотники, системи радіоелектронної боротьби, засоби зв'язку та боєприпаси. Це дозволить

здійснювати тестування у бойових умовах без затримок, що значно пришвидшить вдосконалення техніки [59].

Україна має унікальну перевагу — значну частину нових виробників оборонної продукції заснували ветерани, які добре орієнтуються в реальних потребах армії та самостійно беруть участь у випробуваннях своєї продукції. Завдяки цьому процес зворотного зв'язку між розробником і фронтом є надзвичайно швидким, на відміну від ситуації у західних компаніях, де на тестування й аналіз потрібні місяці. Тому розміщення в нашій країні дослідних виробництв із залученням українських інженерів та науковців дозволить адаптувати розробки до бойових реалій, забезпечити зайнятість фахівців і сприяти технологічному зближенню з міжнародними партнерами. Проте успішність таких проєктів можлива лише за умови стабільного внутрішнього управління та ефективної координації з боку держави.

У цьому контексті перспективним напрямом є також створення спільних технологічних хабів у безпечних регіонах України. Вони можуть стати інноваційними платформами для розробки і тестування озброєння у співпраці з міжнародними партнерами. Така модель передбачає закриті виробничі цикли з високим рівнем захисту даних та інтелектуальної власності. Перераховані умови допоможуть мінімізувати ризики витоку технологій і зміцнити довіру до українського ОПК. Крім того, хаби сприятимуть швидшій інтеграції до європейського ринку через відповідність міжнародним стандартам.

Окремої уваги заслуговує питання репутаційної стійкості українського ОПК. Успішне виконання контрактів, дотримання міжнародного законодавства та відповідальне ставлення до кінцевого використання озброєння зміцнять позиції України на ринку. Позитивна репутація відкриває доступ до нових ринків збуту, дозволяє брати участь у багатосторонніх проєктах і полегшує укладення стратегічних угод. В умовах посиленої конкуренції саме довіра з боку партнерів часто є вирішальним фактором для отримання переваги над іншими виробниками.

Сьогодні ми маємо змогу спостерігати, як в Україні формується принципово нова модель оборонної промисловості — динамічна, гнучка, технологічно

адаптована до сучасного поля бою. Саме ця обставина створює передумови для активного включення України до світового ринку зброї після завершення війни. Перспектива майбутньої ролі України не зводиться лише до відновлення позицій колишнього експортера. Йдеться про можливість запропонувати світові конкурентоспроможний, інноваційний продукт, створений у надзвичайно складних реаліях повномасштабної війни.

Основне завдання після війни — не втратити накопичений потенціал і розвивати його у рамках мирного економічного порядку денного. Для цього необхідно забезпечити два ключові чинники: створення стабільної нормативно-правової бази для експорту озброєнь та системне залучення України до міжнародної військово-промислової кооперації. Відмова від застарілих обмежень, спрощення логістичних процедур, підключення до програм взаємного виробництва та спільних розробок з партнерами — це саме ті кроки, які відкриють українській продукції шлях на глобальний ринок.

Уже зараз Україна демонструє готовність грати активну роль у цій системі. Укладення багаторівневих безпекових угод з державами-членами G7, розширення оборонного партнерства з Європейським Союзом свідчать про інституційне визнання потенціалу України як нового гравця в оборонно-технологічному середовищі. Участь у форматі «Рамштайн» та посилення кооперації з НАТО створюють умови для поступового переходу від одержувача допомоги до партнера в рамках стратегічного обміну, а згодом — і до постачальника новітніх рішень для країн Альянсу.

У процесі формування ролі України як перспективного постачальника озброєння особливу увагу слід приділити не лише технічному аспекту, але й організаційно-управлінській моделі розвитку галузі [58]. Світовий ринок військової продукції не обмежується лише наявністю сучасної техніки — він вимагає довіри, відповідності міжнародним стандартам, прозорості виробничих і фінансових процесів, а також гнучкої адаптації до політичної кон'юнктури. Тому для забезпечення сталого зростання українського ОПК необхідно сформувати конкурентне середовище, у якому приватні виробники, стартапи, інженерні бюро

та державні концерни працюватимуть у єдиному векторі — на досягнення експортної мети.

Усе це дає підстави вважати, що участь України на світовому ринку озброєнь у майбутньому має бути глибшою і не зводиться лише до обсягів експорту. Йдеться про створення цілісної системи, що поєднує технологічну незалежність, ефективне управління, надійну виробничу базу, політичну підтримку всередині країни та довіру міжнародних партнерів. Така модель стане можливою за умови продовження реформ, стабільної підтримки галузі та активних зовнішніх зв'язків. Якщо ці чинники збережуться, Україна зможе не лише відновити експортну позицію, а й посісти ключове місце у формуванні нової системи європейської та глобальної безпеки.

Отже, Україна має всі шанси зайняти помітне місце у світовому військово-промисловому просторі. І хоча війна призвела до тимчасової втрати позицій на ринку експорту озброєнь, вона водночас дала поштовх до глибокої трансформації сектору. Подальша інтеграція до світового ринку військової продукції має базуватися на таких засадах: диверсифікація партнерств і ринків збуту; залучення інвестицій через прозору регуляторну політику; розвиток технологій у співпраці з глобальними гравцями; гнучкість у експортному контролі без шкоди для національної безпеки. У постконфліктний період оборонна промисловість України може стати драйвером економічного відновлення та інструментом зміцнення міжнародної безпеки. Головне — стратегічне бачення, послідовна політика і підтримка інновацій, які вже сьогодні створюють нове обличчя українського оборонного потенціалу.

ВИСНОВКИ

У ході дослідження визначено сутність, особливості та структуру світового ринку військової продукції як цілісної системи, що поєднує економічні, технологічні та політичні компоненти. Він функціонує в умовах державного контролю, стратегічної важливості та високої регламентованості міжнародними нормами. Ринок має складну структуру, де ключову роль відіграють держави-виробники, урядові агентства та оборонні корпорації. Подано узагальнене визначення цього ринку з урахуванням його специфіки, а також проведено класифікацію військової продукції за видами озброєнь, технологічним рівнем і каналами збуту.

Охарактеризовано етапи еволюції світового ринку військової продукції. Його розвиток проходив кілька фаз — від становлення оборонної індустрії наприкінці XIX століття до формування високотехнологічного глобалізованого ринку у XXI столітті. Кожен етап супроводжувався зміною балансу сил, форм ведення воєн та підходів до виробництва озброєнь. Сучасний період вирізняється зростанням значення цифрових технологій, появою нових приватних гравців і поступовою інтеграцією військових і цивільних інновацій, таких як штучний інтелект, автоматизація та кібербезпека. Зміна концепцій безпеки та виникнення асиметричних загроз стимулюють трансформацію оборонної політики держав. Істотну роль відіграє співпраця в межах транснаціональних консорціумів, які дозволяють об'єднувати ресурси для створення нових типів озброєнь. Крім того, спостерігається поступове перетікання технологій із цивільного сектору в оборонний, що зумовлює подальше зближення обох галузей.

Проаналізовано динаміку та регіональні особливості торгівлі військовою продукцією. Світові витрати на оборону у 2023 році перевищили 2,4 трлн дол. США, що є найвищим показником за останні десятиліття. Особливо інтенсивне зростання спостерігається у країнах-членах НАТО, Східній Азії та Близькому Сході, де оборонні бюджети зростають пропорційно рівню загроз. У структурі

попиту помітно зміщується акцент з важкого озброєння на високоточну зброю, безпілотні комплекси, системи радіоелектронної боротьби та кіберзахист. Технологічна модернізація збройних сил стає ключовим чинником конкурентоспроможності держав на геополітичній арені. Окрім того, активізується участь країн у міжнародних оборонних програмах, що сприяє стандартизації продукції та розширенню кооперації.

Досліджено вплив збройних конфліктів, санкцій і технологічного прогресу на світовий ринок військової продукції. Війна в Україні, конфлікти на Близькому Сході та зростання напруженості в Азії стимулюють попит на озброєння та прискорюють технологічні інновації. Нові конфлікти змінюють географію попиту, стимулюючи створення нових регіональних центрів виробництва озброєнь. Гоекономічні фактори набувають вирішального значення в побудові експортних стратегій. Разом із цим, підвищується важливість забезпечення прозорості та контролю за трансфером чутливих технологій. Санкційні обмеження проти країн-агресорів частково змінюють логістику торгівлі, однак їх ефективність залишається обмеженою: спостерігається активізація обхідних каналів постачання через треті країни. Зростає роль внутрішнього виробництва у країнах, що потрапили під санкції, а також попит на незалежність від імпорتنих технологій.

Оцінено позиції основних експортерів озброєнь та виявлено поступову зміну розстановки сил на ринку. США залишаються лідером, утримуючи понад 50% світових продажів, але водночас зростає вплив Південної Кореї, Ізраїлю та Туреччини. Успішні експортери роблять ставку на інновації, стандартизацію продукції, гнучкість виробництва та політичну підтримку з боку урядів. Окрему увагу приділено ролі великих корпорацій, зокрема Lockheed Martin, BAE Systems і Hanwha, як стратегічних гравців, які формують стандарти і напрямки розвитку галузі. Сформовано перелік країн із найвищими показниками експортної ефективності. Спостерігається тенденція до диверсифікації партнерських відносин та зміцнення політичного впливу через оборонні контракти. Поява нових гравців супроводжується активним просуванням на нові ринки, зокрема в Африці та

Південній Азії. Крім того, розвиток оборонного експорту дедалі більше пов'язується з досягненням зовнішньополітичних цілей.

Визначено перспективи розвитку оборонно-промислового комплексу України в контексті глобальних трендів. Вітчизняний ОПК за останні три роки демонструє значний прогрес у мобілізації ресурсів, технічній адаптації та розширенні виробництва. Позитивні зрушення спостерігаються в налагодженні державно-приватної співпраці, імпортозаміщенні та розробці продукції з експортним потенціалом. Пріоритетними напрямками розвитку мають стати виробництво БПЛА, систем протиповітряної оборони, електронної боротьби та боєприпасів. Для повноцінної інтеграції України у світовий ринок необхідно модернізувати нормативно-правову базу, стимулювати інвестиції й посилити підтримку експортерів через економічну дипломатію. Зміцнення довіри іноземних партнерів через прозорість і стандартизацію стане визначальним чинником подальшої інтеграції.

Узагальнення результатів дослідження дає підстави стверджувати, що світовий ринок військової продукції перебуває на етапі глибоких трансформацій, зумовлених зміною характеру збройних конфліктів, політичною поляризацією та швидким технологічним прогресом. Майбутнє цієї сфери залежить від здатності держав адаптуватися до викликів нового технологічного укладу. Україна має шанс стати не лише реципієнтом безпекової допомоги, а й повноцінним донором безпеки у глобальному вимірі. З огляду на виявлені тенденції, державна політика у сфері ОПК має поєднувати стратегічне планування, партнерство з провідними гравцями та підтримку інновацій. Для України відкривається сприятливий історичний момент для переходу від імпортозалежності до активної участі в глобальному ринку оборонної продукції. Отримані висновки можуть слугувати основою для формування державної стратегії розвитку оборонно-промислового комплексу, посилення міжнародної інтеграції та розробки ефективної політики безпеки в нових геополітичних умовах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гонак І. М. Дослідження особливостей економічного суперництва на світових ринках зброї: світ і Україна. *Подільський вісник: сільське господарство, техніка, економіка*. 2017. №27. С. 246-255.
2. Kovalchuk K. V., Matiushenko I. Yu. The World Market of Armament: Ukraine Perspectives. *The problems of economy*. 2011. №1. Р. 32-40.
3. Ботвінов Р. Г., Бережнюк І. Г., Богородицька Г. Є. Сучасний стан світової торгівлі зброєю. *Економіка та суспільство*. 2023. №50. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-50-26> (Дата звернення: 17.02.2025)
4. Ханін І. Г. Реалізація експортного потенціалу військово-промислового комплексу України у контексті змін світового ринку озброєнь. *Ефективна економіка*. 2015. №10. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4460> (Дата звернення: 17.02.2025)
5. Military Equipment: A Guide to Condition Tags. Creative safety supply. URL: https://www.creativesafetysupply.com/articles/military-equipment/?srsltid=AfmBOoqwBlQl-vklEu5XD_TPBAFKGJu6HsJLPrgln68vva891YZ3KiKJ (Дата звернення: 17.02.2025)
6. Weapons and Ammunition Market Size & Share Analysis - Growth Trends & Forecasts (2025 - 2030). Mordor Intelligence. URL: <https://www.mordorintelligence.com/industry-reports/weapons-and-ammunition-market> (Дата звернення: 17.02.2025)
7. Defence Equipment Market Size, Share & Trends Analysis Report By Product Type, by End Usage and By Region Forecasts, 2024-2032. Straits Research. February 2024. URL: <https://straitresearch.com/report/defence-equipment-market> (Дата звернення: 18.02.2025)
8. Defence Market Size, Share, Growth, And Industry Analysis, By Type (Aircrafts, Ships, Vehicles, Equipment, Services), By Application (Air, Sea, Land),

Regional Insights and Forecast From 2025 To 2033. *Business Research Insights*, 2024. P.98

9. Дугінець Г. В., Ніжейко К. А. Особливості розвитку міжнародного ринку озброєння в XXI столітті. *Національна безпека: право та економіка*. 2024. №1. С. 61-71.

10. The Defence Industry in the 21st Century. PricewaterhouseCoopers. 2005. P.44

11. Dunne J. Paul, Elisabeth S. The military industrial complex. *The global arms trade*. Routledge. 2014. P. 281-292.

12. Волошин А. В. Характеристика конкурентоспроможності та визначення її сутності. *Economics: time realities*. 2023. №4 (68). С.83-88.

13. Піддубний І. О., Піддубна А. І. Управління міжнародною конкурентоспроможністю підприємства; за ред. проф. І. О. Піддубного. *ВД «ІНЖЕК»*. 2004. 264 с.

14. Volyk S. Theoretical aspects of the features and factors of determining competitiveness at different levels of its manifestation. *Агросвіт*. 2024. №5. P. 75-80.

15. Delgado M., Ketels C., Porter M. E., Stern S. The determinants of national competitiveness. *National Bureau of Economic Research*. Working Paper No. 18249. July 2012. URL: https://www.researchgate.net/publication/236903847_The_Determinants_of_National_Competitiveness (Дата звернення: 23.02.2025)

16. Кузьмін О. Є., Мельник О. Г., Романко О. П. Конкурентоспроможність підприємства: планування та діагностика. Монографія. – Івано-Франківськ: ІФНТУНГ, 2011. 180 с.

17. Михайлов В. С., Єфімова В. В. Рейтингові оцінки у військовій сфері: методологія і практика. *Університетські наукові записки*. 2018. № 67-68. С. 381-392.

18. Щорічник SIPRI 2024. Озброєння, роззброєння та міжнародна безпека (Резюме). Oxford University Press, 2024. 28 p. URL:

https://www.sipri.org/sites/default/files/2024-08/yb24_summary_ukr.pdf (Дата звернення: 28.02.2025)

19. Щорічник SIPRI 2023. Озброєння, роззброєння та міжнародна безпека (Резюме). Oxford University Press, 2023. 28 р. URL: https://www.sipri.org/sites/default/files/2023-10/yb23_summary_ukr.pdf (Дата звернення: 28.02.2025)

20. SIPRI Yearbook 2022. Armaments, Disarmament and International Security (Summary). Oxford University Press, 2022. 28 р. URL: https://www.sipri.org/sites/default/files/2022-06/yb22_summary_en_v2_0.pdf (Дата звернення: 28.02.2025)

21. SIPRI Yearbook 2021. Armaments, Disarmament and International Security (Summary). Oxford University Press, 2021. 32 р. URL: https://www.sipri.org/sites/default/files/2021-06/sipri_yb21_summary_en_v2_0.pdf (Дата звернення: 28.02.2025)

22. SIPRI Yearbook 2020. Armaments, Disarmament and International Security (Summary). Oxford University Press, 2020. 28 р. URL: https://www.sipri.org/sites/default/files/2020-06/yb20_summary_en_v2.pdf (Дата звернення: 28.02.2025)

23. Defence Expenditure of NATO Countries (2014-2024). Press Release. NATO Public Diplomacy Division. June 2024. 17 р. URL: https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/2024/6/pdf/240617-def-exp-2024-en.pdf (Дата звернення: 28.02.2025)

24. SIPRI Arms Industry Database. URL: <https://www.sipri.org/databases/armsindustry> (Дата звернення: 28.02.2025)

25. World Bank Open Data. URL: <https://data.worldbank.org/> (Дата звернення: 28.02.2025)

26. Global arms and ammunition market assessment. Opportunities and forecast, 2016-2030. Markets & Data. 2022. URL: <https://www.marketsanddata.com/industry-reports/arms-and-ammunition-market> (Дата звернення: 28.02.2025)

27. World Defense Budget Size, Share & Growth - Global Forecast to 2028. Markets and Markets. July 2023. URL: <https://www.marketsandmarkets.com/Market-Reports/world-defense-budget-analysis-31573133.html> (Дата звернення: 01.03.2025)
28. Fenella McGerty, Kart D. Global defence spending soars to new high. International Institute for Strategic Studies. February 2025. URL: <https://www.iiss.org/> (Дата звернення: 01.03.2025)
29. Pieter D. W., Katarina D, Mathew G, Zain H, Siemon T. W. Trends in international arms transfers, 2023. SIPRI. March 2024. P. 12. URL: https://www.sipri.org/sites/default/files/2024-03/fs_2403_at_2023.pdf (Дата звернення: 01.03.2025)
30. Saddique A. The Military-Industrial Complex: How Ongoing Conflicts Drive Profits for Defense Contractors. Economics online. November 2024. URL: https://www.economicsonline.co.uk/managing_the_economy/the-military-industrial-complex-how-ongoing-conflicts-drive-profits-for-defense-contractors.html/ (Дата звернення: 02.03.2025)
31. Jordi C. R. No business without enemies. War and the arms trade. *State of power* 2021. 17 p.
32. Jean-Pierre M. The impact of the war in Ukraine on the European defence market. Policy Paper. 2023. 22 p.
33. Lorenzo S., Dr Nan Tian, Dr Diego Lopes da Silva, Xiao Liang, Katarina Djokic The SIPRI Top 100 Arms-producing and Military Services Companies, 2023. SIPRI. 2024. 12 p. URL: https://www.sipri.org/sites/default/files/2024-11/fs_2412_top_100_2023_0.pdf (Дата звернення: 03.03.2025)
34. Caroline K. Why Arms Embargoes Fail. Seven Factors Undermining Collective Action. SAIS Europe Journal of Global Affairs. 2023. URL: <https://www.saisjournal.eu/article/83-Why-Arms-Embargoes-Fail.cfm> (Дата звернення: 03.03.2025)
35. Haans J. F. Sanctions as a Weapon of War: The European Experience. *Special Report*. 2022. №201. 16 p. URL:

<https://www.orfonline.org/public/uploads/posts/pdf/20230411112121.pdf>

(Дата

звернення: 03.03.2025)

36. Oliver R. The Impact of Sanctions and Alliances on Russian Military Capabilities. The Royal United Services Institute for Defence and Security Studies. January 2025. URL: <https://www.rusi.org/explore-our-research/publications/commentary/impact-sanctions-and-alliances-russian-military-capabilities> (Дата звернення: 05.03.2025)

37. John C. K. Daly. Russian Arms Exports Collapse by 92 Percent as Military-Industrial Complex Fails. Eurasia Daily Monitor Volume. January 2025. №22 (3). URL: <https://jamestown.org/program/russian-arms-exports-collapse-by-92-percent-as-military-industrial-complex-fails/> (Дата звернення: 06.03.2025)

38. Олександр Ч. Вісь зла: які країни забезпечують росію військовими товарами. Недержавний аналітичний центр «Українські студії стратегічних досліджень». URL: <https://ussd.org.ua/> (Дата звернення: 06.03.2025)

39. Charles S. Iran's arms industry: expansion and global implications. Action on Armed Violence. November 2023. URL: <https://aoav.org.uk/2023/irans-arms-industry-expansion-and-global-implications/> (Дата звернення: 06.03.2025)

40. Jean-Michel Bezat. World's top arms producers see revenues rise amid wars and regional tensions. Le Monde. December 2024. URL: <https://www.lemonde.fr/en/> (Дата звернення: 07.03.2025)

41. Mandle L. J., Pearson F. S. International arms trade and transfers: rising producers, advanced technology, and adapting regulations. *International Journal*. 2023. №78(1-2). P. 60-86.

42. Шемаєв В., Онофрійчук А., Толок П. Стан та пріоритети розвитку оборонно-промислового комплексу України в умовах дії воєнного стану. *Social Development and Security*. №12(4). 2022. С. 46-55.

43. Левчук О. Тенденції у розвитку ОПК України та здійснення оборонних закупівель в умовах відбиття збройної агресії РФ проти України. *Збірник наукових праць Центру воєнно-стратегічних досліджень НУОУ імені Івана Черняхівського*. 2024. С. 34-40.

44. Письменний О., Кречко С., Бестюк А. Розвиток ОПК України в умовах війни та повоєнного відновлення. *Social Development and Security*. 2024. №14(2). С. 74-81.

45. Kateryna K., Lorenzo S. The transformation of Ukraine's arms industry amid war with Russia. SIPRI. February 2025. URL: <https://www.sipri.org/commentary/topical-backgrounder/2025/transformation-ukraines-arms-industry-amid-war-russia> (Дата звернення: 19.03.2025)

46. Report on damages to infrastructure from the destruction caused by russia's military aggression against Ukraine as of January 2024. KSE Institute. 2024. P. 39.

47. Volodymyr V., Luke C., Brian M. A state-led war economy in an open market. Investigating state-market relations in Ukraine 2021-2023. *LSE Conflict and Civiness Research Group*. 2024. 51 p. URL: https://eprints.lse.ac.uk/123813/1/Cooper_a-state-led-war-economy--published.pdf (Дата звернення: 19.03.2025)

48. Кіреєв М. Оборонно-промисловий комплекс та його розвиток під час війни. Finance.ua. Січень 2024. URL: https://finance.ua/ua/goodtoknow/opk-ukrainy#headline_3 (Дата звернення: 19.03.2025)

49. Defense industry of Ukraine. Wikipedia. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Defense_industry_of_Ukraine#Aircraft (Дата звернення: 19.03.2025)

50. Сайт Brave1. URL: <https://brave1.gov.ua/> (Дата звернення: 30.03.2025)

51. Софія Є. Іноземні виробники зброї відкривають заводи в Україні — що це дає обом сторонам. AIN.UA. Серпень 2024. URL: <https://ain.ua/2024/08/12/baykar-and-others-in-ukraine/> (Дата звернення: 30.03.2025)

52. Реалії та перспективи розбудови правової держави в Україні та світі: матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 100-річчю заснування Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка (м. Суми, 31 травня 2024 р. – 01 червня 2024 року). У 2-х томах. Суми: СумДПУ імені А.С.Макаренка, 2024. Т.2. 310 с.

53. Боліла С. Ю. Розвиток оборонно-промислового комплексу на підставі інноваційних технологій як драйвер економіки України в умовах війни та повоєнного відновлення. *Таврійський науковий вісник. Серія: Економіка*. 2024. №22. С. 22-33.

54. Андрощук Г. О. Трансфер технологій в оборонно-промисловому комплексі України: проблемні питання (Частина I). *Наука, технології, інновації*. 2018. №1. С. 62-71.

55. Мірошниченко Б. Чи може Україна відкрити експорт для виробників зброї? Економічна правда. Березень 2024. URL: <https://epravda.com.ua/publications/2024/03/8/710903/> (Дата звернення: 07.04.2025)

56. Зброя та військова техніка: які вітчизняні компанії в ТОПі за виручкою та часткою експорту в 2020-му році? YouControl. Жовтень 2021. URL: <https://youcontrol.com.ua/data-research/zbroia-ta-viyskova-tekhnika/> (Дата звернення: 07.04.2025)

57. Zhuravka F. O., Botvinov R., Parshyna M., Makarenko T., Nebaba N. Ukraine's integration into the world arms market. *Innovative Marketing*. Volume 17. Issue 4. 2021. P. 146-158

58. Бадрак В. Україна – Європа: можливості й виклики у військово-технічній співпраці – аналітика Консорціуму оборонної інформації. Еспресо. Квітень 2025. URL: <https://espresso.tv/oborona-ta-bezpeka-ukraina-evropa-mozhливosti-y-vikliki-u-viyskovo-tekhnichniy-spiivratsi-analitika-konsortsiumu-oboronnoi-informatsii#part-0> (Дата звернення: 08.04.2025)

59. Матеріали робочої групи «Розвиток військово-промислового комплексу». Проєкт Плану відновлення України. Національна рада з відновлення України від наслідків війни. Липень 2022. С.47

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

Огляд зарубіжної літератури

1. Volodymyr V., Luke C., Brian M. A state-led war economy in an open market. Investigating state-market relations in Ukraine 2021-2023. LSE Conflict and Civicness Research Group. 2024. 51 p. URL: https://eprints.lse.ac.uk/123813/1/Cooper_a-state-led-war-economy--published.pdf

This report examines the evolving relationship between the Ukrainian state and market economy during 2021–2023 in the context of Russia's full-scale invasion. It analyzes how Ukraine, despite maintaining an open-market framework, has shifted toward a state-led war economy, marked by increased public procurement, fiscal intervention, and strategic support for domestic industries. The report presents macroeconomic data and sectoral surveys showing that while the state has become a dominant purchaser - especially in defense-related sectors - private demand continues to shrink, and domestic producers are losing ground to imports in several key industries. The study concludes with policy recommendations for building wartime resilience and strengthening Ukraine's economic sovereignty through industrial policy, localization, and donor-aligned procurement strategies.

2. SIPRI Yearbook 2021. Armaments, Disarmament and International Security (Summary). Oxford University Press, 2021. 32 p. URL: https://www.sipri.org/sites/default/files/2021-06/sipri_yb21_summary_en_v2_0.pdf

The SIPRI Yearbook 2021 Summary provides a detailed account of global developments in armaments, disarmament, and international security throughout 2020. It offers original data and expert analysis on armed conflicts, military spending, arms production, nuclear forces, and arms control initiatives. Despite the global impact of the Covid-19 pandemic, the report highlights that military expenditure rose, armed conflicts

persisted across all regions, and nuclear modernization efforts continued among major powers. The summary also examines regional conflict trends, peace operations, and key shifts in arms transfers and defense industry dynamics. Additionally, it assesses the implications of emerging technologies, chemical and biological threats, and the status of key disarmament treaties. The publication provides essential insights into the challenges and trends shaping global peace and security in a year marked by crisis and geopolitical tension.

3. SIPRI Yearbook 2022. Armaments, Disarmament and International Security (Summary). Oxford University Press, 2022. 28 p. URL: https://www.sipri.org/sites/default/files/2022-06/yb22_summary_en_v2_0.pdf

The SIPRI Yearbook 2022 Summary presents a comprehensive overview of global trends in armed conflicts, military spending, arms production, international arms transfers, nuclear arsenals, and disarmament efforts for the year 2021. It highlights key developments such as the escalation of geopolitical tensions, persistent armed conflicts across multiple regions, and a record high in global military expenditure exceeding 2 trillion dollars. The document also assesses the evolution of nuclear forces and arms control regimes, noting both setbacks and areas of progress. Notably, it outlines the growing internationalization of military industries, the role of new security threats like pandemics and climate change, and the ongoing transformation of arms trade governance. The summary provides essential insights for understanding the dynamics of international security and the implications for global peace and stability.

4. Defence Expenditure of NATO Countries (2014-2024). Press Release. NATO Public Diplomacy Division. June 2024. 17 p. URL: https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/2024/6/pdf/240617-def-exp-2024-en.pdf

This official NATO report provides detailed and comparative data on defence expenditures of member states from 2014 to 2024. The publication includes estimates for 2023 and 2024 and outlines annual real changes in defence budgets, defence spending as

a share of GDP, and equipment investment levels. The analysis reveals a notable upward trend in military expenditures across NATO, with an increasing number of Allies meeting or exceeding the 2% GDP defence spending guideline. It also highlights disparities in spending patterns among members, the growing share of investment in major equipment and R&D, and the influence of geopolitical developments, such as the accession of Finland and Sweden. The report serves as a vital source for assessing the financial dimension of NATO's collective defence and understanding evolving national priorities within the Alliance.

5. Pieter D. W., Katarina D, Mathew G, Zain H, Siemon T. W. Trends in international arms transfers, 2023. SIPRI. March 2024. P. 12. URL: https://www.sipri.org/sites/default/files/2024-03/fs_2403_at_2023.pdf

This fact sheet analyzes the trends in international arms transfers using data from the SIPRI Arms Transfers Database. It examines the shifts in global arms exports and imports between 2015-19 and 2020-24. The study highlights key trends, including the increase in arms imports by European states, the impact of the Russia-Ukraine conflict on arms transfers, and the leading arms exporters and importers worldwide. It also details the regional distribution of arms transfers and provides insights into major arms recipients and suppliers, along with information on arms orders and pending deliveries.

6. Jean-Pierre M. The impact of the war in Ukraine on the European defence market. Policy Paper. 2023. 22 p.

This policy paper analyzes the consequences of the war in Ukraine on the structure of the European defense market. It examines the trends in European Union (EU) countries' defense budgets and weapon acquisitions since the beginning of the war in February 2022. The study highlights the significant increase in EU countries' defense budgets in 2023, a trend that began in 2014, and the substantial rise in equipment acquisitions. It also addresses the role of non-EU countries, particularly the US and South Korea, as key providers in the European defense market. Furthermore, the paper discusses the gap between EU initiatives and the actual structure of the European defense market, and the

potential impact of EU measures like the European Defence Industry Reinforcement through common Procurement Act (EDIRPA) and the future European Defence Investment Programme (EDIP).

7. Lorenzo S., Dr Nan Tian, Dr Diego Lopes da Silva, Xiao Liang, Katarina Djokic The SIPRI Top 100 Arms-producing and Military Services Companies, 2023. SIPRI. 2024. 12 p. URL: https://www.sipri.org/sites/default/files/2024-11/fs_2412_top_100_2023_0.pdf

This fact sheet details the arms revenues of the world's largest arms-producing and military services companies. It presents data on the SIPRI Top 100, showing a 4.2% increase in combined arms revenues in 2023, reaching 632 billion dollars. The analysis covers key trends such as the growth in arms revenues across different regions, with significant increases in Russia and the Middle East. It also examines the varying impacts of increased demand and supply chain challenges on different companies, and regional developments in arms revenues, particularly in North America, Europe, Asia, Oceania and Russia.

8. Jordi C. R. No business without enemies. War and the arms trade. *State of power* 2021. 17 p.

This paper examines the arms trade as a highly successful global enterprise that fosters a normalization of war and security-focused responses to social crises. It argues that the COVID-19 pandemic demonstrated the ineffectiveness of relying on military solutions for non-military crises, highlighting the problematic trend of securitization, where social, human, and environmental issues are framed as security threats requiring military intervention. The author contends that this securitization process is fueled by the cultivation of fear, which benefits the arms industry by creating a perceived need for weapons. The text further explores the close relationship between arms manufacturers, politicians, and the military, illustrating how this military-industrial complex influences policy and perpetuates a cycle of arms production, military spending, and conflict. It also highlights the role of lobbying and think tanks in promoting this system. The paper

concludes by emphasizing the normalization of war and the devastating consequences of armed conflict, including casualties and displacement.

9. Mandle L. J., Pearson F. S. International arms trade and transfers: rising producers, advanced technology, and adapting regulations. *International Journal*. 2023. №78(1-2). P. 60-86.

This study analyzes the evolving dynamics of the international arms trade in the post-Cold War era. It examines the continued dominance of major military powers such as the US, China, and Russia, alongside the increasing involvement of smaller powers investing in arms manufacturing and trade. The paper explores how these shifts have influenced international arms regulation and agreements. It also highlights the challenges posed by recent conflicts in regions like Yemen, Syria, Libya, Nagorno-Karabakh, and Ukraine, which underscore the critical need for enhanced end-use monitoring, post-shipment verification, and accountability in arms transactions. Furthermore, the analysis addresses the growing complexities in arms regulation due to advancements in technology and artificial intelligence, and it assesses the arms-control policies of international organizations and major arms-producing nations, emphasizing the risks associated with inadequate regulation.

10. Haans J. F. Sanctions as a Weapon of War: The European Experience. *Special Report*. 2022. №201. 16 p. URL: <https://www.orfonline.org/public/uploads/posts/pdf/20230411112121.pdf>

This report examines the use of sanctions in modern diplomacy and warfare, particularly in the context of the Russia-Ukraine war. It explores the role of sanctions as a tool to influence the behavior of sovereign governments without resorting to military force. The analysis includes the historical context of sanctions, their varying degrees of effectiveness, and their economic impact. The report further investigates the use of sanctions against Russia, their effects on the European and Russian economies, and the challenges and limitations of sanctions as a policy instrument.

Annotation

Mazurenko V. R. «The world market of military products at the current stage». Manuscript.

Qualifying bachelor's thesis on specialty 292 «International economic relations», 2025.

The thesis examines the essence and structure of the global market of military products, focusing on its key features, classification, and regulatory specifics. Attention is given to the historical development of the market and its transformation under the influence of technological progress and international security dynamics.

The analysis highlights current trends in global arms trade, including regional shifts, increasing defense expenditures, and the role of leading exporters such as the USA, France, China, and South Korea. The impact of armed conflicts and sanctions on market behavior is also considered.

Special attention is paid to Ukraine's position in the global arms market. The study outlines the current state of Ukraine's defense industry and its potential for integration into international supply chains. Strategic recommendations are proposed to enhance the country's export potential and global competitiveness.

Key words: global arms market, military products, defense industry, Ukraine, international trade.

Year: 2025

Короткий звіт за результатами перевірки кваліфікаційної роботи антиплагіатною інтернет-системою Strikeplagiarism:

Дата звіту 5/8/2025

Дата редагування ---

Документ прийнятий

Звіт подібності

метадані

Назва організації

Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman KNEU

Заголовок

Світовий ринок військової продукції на сучасному етапі

Автор

Науковий керівник / Експерт

Мазуренко В.Р.Любачівська Р.З.

підрозділ

кафедра європейської економіки і бізнесу

Обсяг знайдених подібностей

Коефіцієнт подібності визначає, який відсоток тексту по відношенню до загального обсягу тексту було знайдено в різних джерелах. Зверніть увагу, що високі значення коефіцієнта не автоматично означають плагіат. Звіт має аналізувати компетентна / уповноважена особа.

КП 1

25

Довжина фрази для коефіцієнта подібності 2

КП 2

13096

Кількість слів

КЦ

101918

Кількість символів

Тривога

У цьому розділі ви знайдете інформацію щодо текстових спотворень. Ці спотворення в тексті можуть говорити про МОЖЛИВІ маніпуляції в тексті. Спотворення в тексті можуть мати навмисний характер, але частіше характер технічних помилок при конвертації документа та його збереженні, тому ми рекомендуємо вам підходити до аналізу цього модуля відповідально. У разі виникнення запитань, просимо звертатися до нашої служби підтримки.

Заміна букв		0
Інтервали		0
Мікропробіли		34
Білі знаки		0
Парафрази (SmartMarks)		4

Копія тез доповіді

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ВАДИМА ГЕТЬМАНА**

Факультет міжнародної економіки і менеджменту

**ЗБІРНИК ДОПОВІДЕЙ
92-ї щорічної студентської наукової конференції
«ІННОВАЦІЙНІ РІШЕННЯ ДЛЯ ВІДРОДЖЕННЯ УКРАЇНИ У
ГЛОБАЛЬНІЙ ПАРАДИГМІ
КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ»**

(17 квітня – 17 травня 2025 р.)

Київ – 2025

УДК 339.9:338.246.88:330.341.1](477)

Відповідальні за випуск:

Товстенко В.Р. - к.філол. наук, доцент кафедри бізнес-лінгвістики
Вінська О.Й. - к.е.н., доц, доцентка кафедри європейської економіки і бізнесу
Подвойська О.В. – в.о.зав.кафедри, к.філол. наук, доцент кафедри німецької мови
Козачок Т.С. - к.е.н., доцент кафедри міжнародного менеджменту
Лобецька І.М. – ст.викладач кафедри іноземних мов і міжкультурної комунікації
Машиня Ю.П. - к.е.н., доцент кафедри міжнародних фінансів
Сандул М.С. - к.е.н., доцент кафедри міжнародної торгівлі і маркетингу
Солодковський Ю.М. – к.е.н., доцент, декан факультету МЕіМ
Рябець Н.М. - к.е.н., доцент кафедри міжнародного менеджменту
Черницька Т.В. - к.е.н., доцент кафедри міжнародної економіки
Швиданенко О.А. – д.е.н., професор кафедри міжнародної економіки
Небилицова О.В. – к.е.н., професор кафедри міжнародного обліку і аудиту

*Редколегія може не поділяти погляди, викладені у збірнику.
Автори тез доповідей несуть відповідальність за їхній зміст*

Інноваційні рішення для відродження України у глобальній парадигмі конкурентоспроможності: зб. доп. 92-ї щорічної студентської наукової конференції, 17 квітня – 17 травня 2025 р. — [Електронний ресурс]. Київ, КНЕУ, 2025. — **416 с.**

Збірник тез здобувачів вищої освіти факультету міжнародної економіки і менеджменту укладено за підсумками їх досліджень, представлених на науковій конференції КНЕУ 17 квітня – 17 травня 2025 р. Доповіді здобувачів присвячено інноваційним рішенням для відродження України у глобальній парадигмі конкурентоспроможності.

Розповсюджувати та тиражувати без офіційного дозволу КНЕУ забороняється

Роль процесів злиття та поглинання у відновленні українських підприємств у повоєнний період	
Галаць Софія Андріївна	55
Фінансові відносини у зоні євро як модель для розвитку фінансової системи України в умовах післявоєнного відновлення	
Безп'ячук Жанна Іванівна	58
Перспективи залучення інвестицій з арабських країн для відбудови України	
Баранова Уляна Валеріївна	61
Економічна емансипація жінок в ЄС	
Гапченко Владислав Олександрович	63
Стратегічні напрямки розвитку креативної індустрії в розвинених країнах світу	
Скоморовська Анастасія Ігорівна	65
Перспективи та виклики розвитку глобального енергетичного ринку	
Цікало Анастасія Андріївна	66
Оцінка конкурентних переваг та викликів для товарного експорту України до ЄС	
Риженко Анна Михайлівна	70
Особливості функціонування банківської системи України в умовах європейської інтеграції	
Сердюкова Єлена Сергіївна	72
Галузева та географічна структура прямих іноземних інвестицій у Китаї	
Вовченко Катерина Олександрівна	75
Сприяння гендерній рівності як інструмент економічного прогресу в розвинених країнах	
Горлов Денис Олегович	78
Оборонні інновації як стратегічний чинник формування міжнародної конкурентоспроможності економіки України у повоєнний період	
Полуянова Анастасія Максимівна	82
Трансформація енергетичного сектору ЄС у контексті забезпечення міжнародної конкурентоспроможності	
Потапчук Юрій Юрійович	84
Особливості економічного співробітництва України з Польщею в умовах глобальної нестабільності	
Хитрова Анастасія Олексіївна	87
Сталий розвиток як основа національної політики відбудови України	
Бородій Діана Євгенівна	89
Інтернаціоналізація управлінських кадрів в Україні: потенціал для післявоєнної трансформації	
Загоруйко Дмитро Вадимович	92
Перспективи розвитку міжнародного туризму в Україні у повоєнний період	
Мазуренко Валентина Русланівна	95
Інтеграція українського ОПК у світовий ринок військової продукції: виклики та можливості	
Павленко Нікіта Сергійович	98
Інвестиційне співробітництво України з країнами-членами ЄС	
Рябич Юлія Володимирівна	101
Інноваційні моделі розвитку провідних країн світу	
Галата Олександра Олександрівна	103
Перспективи підвищення міжнародної конкурентоспроможності харчової промисловості в Україні	
Зайка Вероніка Вячеславівна	105
Бізнес-стратегії міжнародних фармацевтичних корпорацій: баланс між глобальним баченням і локальною адаптацією	
Кибенко Олеся Олександрівна	106
Інтеграція високотехнологічного сектору України в світову економіку	
Волощук Катерина Романівна	109

4. РОЗВИТОК ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ У ВОЄННИЙ І ПІСЛЯВОЄННИЙ ПЕРІОДИ. URL: https://www.pubadm.vernadskyjournals.in.ua/journals/2022/5_2022/2.pdf. (Дата звернення – 25.04.2025)
5. ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ: УКРАЇНА ТА СВІТ. URL: http://hses.in.ua/journals/2024/86_2024/4.pdf. (Дата звернення – 25.04.2025)

Мазуренко В. Р.

*«Міжнародні економічні відносини», 4 курс
Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана*

Науковий керівник – к.е.н, доцент кафедри світової економіки і бізнесу Любачівська Р. З.

ІНТЕГРАЦІЯ УКРАЇНСЬКОГО ОПК У СВІТОВИЙ РИНОК ВІЙСЬКОВОЇ ПРОДУКЦІЇ: ВИКЛИКИ ТА МОЖЛИВОСТІ

Початок повномасштабної збройної агресії росії проти України у 2022 році радикально змінив внутрішні пріоритети державної політики, зокрема щодо оборонно-промислового комплексу (ОПК). Цей сектор перетворився не лише на критично важливу складову національної безпеки, але й на перспективний напрям технологічного розвитку та інтеграції у світову економіку. Сьогодні український ОПК перебуває у процесі динамічної трансформації — від пострадянської моделі до інноваційної, гнучкої та конкурентоспроможної галузі, здатної посісти гідне місце на глобальному ринку військової продукції. Водночас цей шлях супроводжується значними викликами, що потребують системного підходу та рішучих дій.

Історично після розпаду СРСР Україна отримала близько третини військово-промислового потенціалу колишнього союзу — приблизно 700 підприємств і понад мільйон фахівців [1]. Проте країна не володіла повним циклом виробництва озброєння, що ускладнює адаптацію до нових реалій. У 1990–2000-х роках Україна зосередилася на експорті модернізованої радянської техніки, ремонті й технологічних трансферах, завдяки чому посіла місце серед п'ятнадцяти найбільших експортерів зброї у світі [1]. Але реальні зміни почалися лише після 2014 року, хоча навіть тоді більшість нових розробок не дійшли до серійного виробництва. Згідно з даними, представленими на рисунку 1, ще до початку війни українські підприємства оборонної промисловості мали значні експортні контракти, обсяг яких сягав сотень мільйонів доларів США.

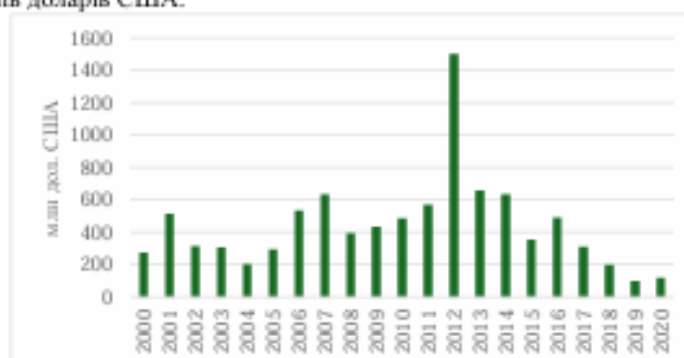

Рис. 1 - Експорт озброєнь з України у період 2000-2020 років, млн дол. США [2]

Після 2022 року ситуація змінилася докорінно. Частина підприємств була зруйнована або опинилася у зоні бойових дій, однак галузь змогла мобілізувати ресурси і почати модернізацію. На початок 2024 року в Україні діяло близько 500 оборонних підприємств, з яких 400 — приватні. Чисельність зайнятих у галузі сягала 300 тисяч осіб. Уряд суттєво збільшив фінансування ОПК: з 2,5 млрд гривень у 2022 році до понад 51 млрд у 2024-му [3]. Основні зусилля спрямовані на виробництво боєприпасів, бронетехніки, безпілотних літальних апаратів (БПЛА) та засобів радіоелектронної боротьби.

Сьогодні ОПК України охоплює авіаційне, бронетанкове, ракетне, суднобудівне виробництво, а також БПЛА й електроніку. Серед ключових підприємств — ДП «Антонов», АТ «Мотор Січ», ДП «Південмаш», КБ «Луч» та сотні інноваційних приватних компаній [4]. Галузь має технологічну базу для розробки сучасної продукції, проте зіткнулася з низкою системних проблем.

Серед основних викликів — зруйнована інфраструктура, порушена логістика, нестача кваліфікованих кадрів, низький рівень автоматизації виробництва, обмежений доступ до зовнішніх інвестицій. Через запроваджений воєнний стан практично повністю зупинено експорт військової продукції, що обмежує прибутки та можливості масштабного розвитку. Також залишаються проблемними державні закупівлі, надмірна бюрократія, зарегульованість експорту й відсутність прозорого механізму залучення приватного сектору до міжнародних проєктів [5, 6].

Однак перед Україною відкриваються унікальні можливості. Світ бачить ефективність українського озброєння в реальних бойових умовах. Це створює попит на продукцію, зокрема БПЛА, системи РЕБ, бронетехніку та артилерійські установки. Україна вже стала випробувальним полігоном для іноземних технологій, а українські інженери — джерелом безцінного досвіду.

Міжнародна співпраця інтенсивно розвивається. У 2023–2024 роках укладено низку угод зі світовими компаніями. Baykar (Туреччина) будує завод з виробництва дронів, Rheinmetall (Німеччина) відкрив виробництво з ремонту бронетехніки, Northrop Grumman (США) співпрацює з «Укроборонпромом» у сфері виготовлення боєприпасів, а Atlas Aerospace (Латвія) відкрила R&D-центр у Києві [7]. Ці партнерства мають стратегічний характер і можуть стати основою для довготривалих альянсів, зокрема після перемоги.

Проте західні партнери діють обережно. Ризики включають фізичне знищення інфраструктури, витік технологій, політичну нестабільність і невизначеність перебігу війни. Через це більшість угод стосується лише обслуговування та ремонту, а не розміщення повноцінного виробництва.

Для досягнення успішної інтеграції в глобальні ринки озброєнь Україна має провести низку системних реформ. Передусім — дерегуляція і спрощення системи експорту. Потрібно створити зрозумілу і гнучку модель контролю, яка дозволяє експортувати продукцію без загрози для обороноздатності [8]. Водночас державі варто запровадити спеціальний режим підтримки приватного сектору, який на сьогодні є головним рушієм інновацій, але має обмежений доступ до міжнародного фінансування та співпраці.

Необхідно адаптувати виробництво до стандартів НАТО, зменшити залежність від імпортованих компонентів, зокрема у сфері БПЛА, стимулювати локалізацію критичних технологій і забезпечити повну прозорість використання бюджетних коштів [9]. Україна повинна стати частиною глобальних виробничих ланцюгів у виробництві боєприпасів, засобів зв'язку та протиракетних систем.

Інтеграція українського ОПК у світовий ринок має супроводжуватись розвитком національної освіти, інженерної науки, технопарків і військових кластерів. Не менш важливо забезпечити баланс між державним контролем і свободою ринку, а також — диверсифікацію

ринків збуту. Орієнтація лише на західних партнерів — недостатня. Україні слід активно відновлювати експортні позиції на традиційних ринках Африки, Азії, Близького Сходу, де свого часу успішно продавалася модернізована радянська техніка.

Оборонно-промисловий комплекс України поступово перетворюється з фрагменту радянської спадщини на потужний, гнучкий і конкурентоспроможний сектор. Попри серйозні виклики, Україна змогла активізувати внутрішнє виробництво, залучити стратегічних міжнародних партнерів і започаткувати інноваційні рішення для підтримки військових технологій. Висока ефективність української техніки на полі бою відкриває нові можливості для виходу на глобальний ринок. Однак для повної інтеграції необхідно усунути інституційні, технологічні та політичні бар'єри, забезпечити умови для розвитку приватного сектору, реформувати експортну політику та посилити міжнародну довіру до українських оборонних підприємств. За умови послідовної державної політики Україна має всі шанси стати важливим гравцем світового ринку військової продукції та надійним партнером у системі колективної безпеки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Kuzmuk K., Scarazzato L. The transformation of Ukraine's arms industry amid war with Russia. SIPRI. February 2025. URL: <https://www.sipri.org/commentary/topical-background/2025/transformation-ukraines-arms-industry-amid-war-russia> (Дата звернення: 18.04.2025)
2. Zhuravka, F. O., Botvinov, R., Parshyna, M., Makarenko, T., Nebaba, N. Ukraine's integration into the world arms market. *Innovative Marketing*. Volume 17. Issue 4. 2021. P. 146-158
3. Кіреєв М. Оборонно-промисловий комплекс та його розвиток під час війни. *Finance.ua*. Січень 2024. URL: https://finance.ua/ua/goodtoknow/opk-ukrainy#headline_3 (Дата звернення: 18.04.2025)
4. Defense industry of Ukraine. Wikipedia. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Defense_industry_of_Ukraine#Aircraft (Дата звернення: 19.04.2025)
5. Левчук О. Тенденції у розвитку ОПК України та здійснення оборонних закупівель в умовах відбиття збройної агресії РФ проти України. Збірник наукових праць Центру воєнно-стратегічних досліджень НУОУ імені Івана Черняхівського, 2024. С. 34-40.
6. Письменний О., Кренко С., Бестюк А. Розвиток ОПК України в умовах війни та повоєнного відновлення. *Social Development and Security*. №14(2). 2024. С. 74-81.
7. Софія Є. Іноземні виробники зброї відкривають заводи в Україні — що це дає обом сторонам. *AIN.UA*. Серпень 2024. URL: <https://ain.ua/2024/08/12/baykar-and-others-in-ukraine/> (Дата звернення: 18.04.2025)
8. Боліла С. Ю. Розвиток оборонно-промислового комплексу на підставі інноваційних технологій як драйвер економіки України в умовах війни та повоєнного відновлення. *Таврійський науковий вісник*. Серія: Економіка. №22. 7. С. 22-33. URL: <https://doi.org/10.32782/2708-0366/2024.22.2> (Дата звернення: 19.04.2025)
9. Андрощук Г. О. Трансфер технологій в оборонно-промисловому комплексі України: проблемні питання (Частина I). *Наука, технології, інновації*. №1. 2018. С. 62-71.